

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

Dítě ve Starém Egyptě

Child in Ancient Egypt

Vedoucí práce:

Doc. Jiří Janák, Th.D.

Autor:

Bc. Alena Scholzová

2012

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu mé diplomové práce Doc. Jiřímu Janákovi, Th.D. za jeho podnětné návrhy a čas, který mi věnoval.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem Dítě ve Starém Egyptě jsem napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 6. 8. 2012

Alena Scholzová

Anotace

Magisterská diplomová práce se zabývá tématem dítěte ve Starém Egyptě. Zkoumá postoj k dětem, který byl ve staroegyptské společnosti uplatňován. Zabývá se pojetím rodiny, rodinnými vztahy, statusem dítěte, vzájemnými povinnostmi mezi dětmi a rodiči, mateřstvím, magickou ochrannou dítěte a výchovou. Taktéž se věnuje dítěti na panovnickém dvoře nebo božským dětem. Tématice dítěte se věnuje od početí až do doby dospělosti, kdy člověk sám zakládá rodinu. Cílem práce je zmapovat postavení dítěte v rámci rodiny a staroegyptské společnosti.

Klíčová slova

Dítě, děti, dětství, dívka, chlapec, rodina, mateřství, matka, Starý Egypt.

Anotation

This diploma thesis deals with a childhood in ancient Egypt. It examines the attitude towards children, which was applied in ancient Egyptian society. It deals with the concept of family, family relationships, child status, mutual obligations between parents and children, maternity, and child protective magic and education. Thesis deals with the child from conception to adulthood. The aim of the thesis is to determine the child's status within the family and the ancient Egyptian society.

Keywords

Child, Children, Childhood, Girl, Boy, Family, Motherhood, Mother, Ancient Egypt.

OBSAH

ÚVOD.....	8
1. DÍTĚ V EGYPTSKÉ RODINĚ.....	9
1. 1 Rodina.....	9
1. 1. 1 Egyptské termíny pro základní členy rodiny a domácnosti.....	9
1. 1. 2 Domácnost	10
1. 1. 3 Dům jako základ rodiny.....	11
1. 1. 4 Vztahy v rodině.....	12
1. 2 Manželství.....	14
1. 2. 1 Uzavření sňatku	16
1. 2. 2 Nemonogamní typy vztahů.....	17
1. 2. 3 Jiné typy vztahů	17
1. 2. 4 Rozvod.....	18
1. 2. 5 Incestní svazky.....	19
1. 3 Rodinné právo.....	19
1. 3. 1 Postavení ženy	20
1. 3. 2 Svatební smlouvy.....	21
1. 3. 3 Dědictví.....	22
1. 3. 4 Povinnosti dětí vůči rodičům	22
1. 3. 5 Adopce a postavení nemanželských dětí	23
1. 3. 6 Postavení sirotků.....	24
1. 3. 7 Role otce	26
2. MATEŘSTVÍ.....	27
2. 1 Početí	27
2. 1. 2 Neplodnost	27
2. 1. 3 Antikoncepce	28
2. 1. 4 Potrat	29
2. 2 Těhotenství.....	29
2. 3 Porod.....	31
2. 3. 1 Narozeniny.....	33
2. 4 Kojení a péče o dítě	33
2. 5 Dětská úmrtnost	35
2.5.1 Zabití dítěte	35
2. 5. 2 Dětské pohřby	36

3. MAGICKÁ OCHRANA.....	37
3. 1 Ochranná božstva.....	37
3. 2 Magické ochranné předměty.....	38
3. 3 Magická ochranná praxe.....	40
3. 3. 1 Magie napomáhající plodnosti.....	41
3. 3. 2 Prenatální ochranná magie.....	42
3. 3. 3 Porod.....	43
3. 3. 4 Papyrus Westcar	43
3. 3. 5 Poporodní ochrana	44
3. 3 Amulety	44
3. 4 Jméno	45
4. NÁPLŇ DĚTSTVÍ	47
4. 1. Definice pojmu dítě	47
4. 2 Fáze života	47
4. 2. 1 Dětství.....	48
4. 2. 2 Dospívání.....	49
4. 2. 3 Dospělost	51
4. 2. 4 Stáří.....	51
4. 3 Hra	52
4. 3. 1 Herní možnosti Egyptských dětí.....	53
4. 4 Vzdělávání	54
4. 4. 1 Výchova a vzdělávání dívek	55
4. 4. 2 Vzdělávání chlapců.....	56
4. 5 Iniciační rituály	59
4. 5. 1 Obřízka.....	60
4. 7 Zobrazování dětí	61
4. 8 Dětská práce.....	61
5. SPECIFICKÉ SKUPINY DĚTÍ.....	63
5. 1 Božské děti.....	63
5. 1. 1 Héliopolské devatero a usirovské mýty	63
5. 1. 2 Význam Usirova úmrtí a Horovy nápravy.....	64
5. 1. 3 Eset a Hor.....	65
5. 1. 4 Dětské bohové	66
5. 1. 5 Panovník jako boží syn	67

5. 2 Královské dítě	67
5. 2. 1. Královská rodina.....	67
5. 2. 2 Výchova	68
5. 2. 3 Vzdělávání	69
5. 2. 4 Následník trůnu.....	71
5. 2. 5 Incestní vztahy na královském dvoře.....	71
5. 2. 6 Královská dcera	72
ZÁVĚR	73
POUŽITÁ LITERATURA	74

ÚVOD

Dávná minulost bývá často chápána jako doba, kdy byl svět zahalen temnotou, mezilidské vztahy ovlivněny nelítostnými boji a ovzduším bez lásky a citu. Lidé minulosti jsou pro nás velmi vzdálení a nedokážeme se vcítit do jejich životů. Naštěstí díky historickým vědám nám naše vlastní, lidská minulost poodkrývá svá tajemství a my se tak můžeme seznamovat s životem a lidmi, kteří také prožívali velice podobné životní příběhy.

Kontinuita lidského rodu je založena na reprodukci a výchově dětí, čehož bych ráda v této práci využila. Lidé měli, mají a budou mít děti. A právě starost a péče o ně patří mezi základní povinnosti člověka. Proto se chci zabývat tematikou dítěte v Egyptě, protože se domnívám, že naše evropská kultura se od té staroegyptské v přístupu k dětem příliš neliší, protože sdílíme stejné hodnoty. Proč se zaměřit právě na Egypt? Protože Starý Egypt se lišil od svých starověkých sousedů především tím, jaký status zaujímala žena. A pokud má rovnocenné postavení žena, lze předpokládat, že tím bude kladně poznamenán i vztah k dětem.

Mým cílem je využít svých znalostí z oblasti sociální práce, psychologie, religionistiky a egyptologie a předvést tematiku dítěte ve Starém Egyptě jiným způsobem, než jakým bývá zpracováváno na poli egyptologie.

Jelikož je tato práce psána na katedře psychosociálních věd a etiky, budu se snažit nezabíhat do přílišných odborných egyptologických problémů.

1. DÍTĚ V EGYPTSKÉ RODINĚ

Pokud se máme zabývat problematikou dítěte, musíme nejprve vyjít z širších souvislostí, které se tématu týkají. U dítěte to je nejprve jeho nejbližší okolí – rodina.

1. 1 Rodina

Egyptané rozlišovali v rodině tři základní typy vztahů. První vztah zahrnoval nejbližší příbuzné, druhý osoby, o které bylo nutno pečovat a třetí typ členy domácnosti nebo rodu. Členové nejužší rodiny byli matka *mwt*, otec *jt*, syn/dcera *z3/t*, a *sn/t* bratr/sestra a hráli samozřejmě v pojetí rodiny nejdůležitější roli. Pro prarodiče se používaly termíny dle toho, od kterého rodiče pocházeli: tj. matka matky/otce *mwt mwt.f/jt.f*, otec matky/otce *jt mwt.f/jt.f*. Vnoučata byla jmenována podobným způsobem, podle toho, od kterého rodiče pocházela: *z3/t z3/t.f* syn/dcera syna/dcery. Neteř a synovec byli také zváni jako *z3/t* a bratranec se sestřenicí *sn/t*. Ovšem jako bratr *sn* mohl být nazýván také švagr.¹

1. 1. 1 Egyptské termíny pro základní členy rodiny a domácnosti

	<i>it</i>	otec
	<i>mwt</i>	matka
	<i>hi</i>	manžel
	<i>hmt</i>	manželka
	<i>sn</i>	syn
	<i>snt</i>	dcera
	<i>s3</i>	bratr

¹ REDFORD, Donald B. *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt Vol. I.* Oxford: Oxford University Press, 2001. Str. 501.

š3t

sestra

hrd

dítě

3bt

domácnost

1. 1. 2 Domácnost

Domácnost byla nejčastěji tvořena pouze nukleární rodinou, tedy manželským párem a neprovdanými dětmi. Dalšími členy domácnosti se však mohli stát neprovdané, rozvedené nebo ovdovělé příbuzné (matka, teta, sestra) a nemohoucí, kteří se o sebe nemohli starat a byli tak odkázáni k životu v rodině mužského příbuzného.

Máme však doklady velmi rozvětvených rodin a rozsáhlých domácností, jako byla např. Hekanachtova domácnost, kterou popisuje ve svých dopisech.² Do tohoto typu domácnosti se počítali nejen rodinní příslušníci, ale také početné služebnictvo, o které se pán domu musel také starat a živit. Rozsáhlou rodinu dokumentuje případ předáka Sennedžema z Dér el-Medíny, který žil na počátku 19. dynastie a který měl snad až deset dětí.³

V predynastické době, kdy byla nejdůležitější příslušnost k rodu, hrály příbuzenské vazby hlavní roli v utváření vesnic, kde jedinci žili. Širší rodina, rod byl základní jednotkou, ve kterých se utvářely sociální vztahy jedince a kde přijímal základní paradigmaty o světě. Ovšem po sjednocení Egypta se hlavní a rozhodující silou stal panovník a dvůr, rodinné vazby tak ztratily na své důležitosti, jedinec se musel naučit žít ve světě, kde nebyly hodnoty utvářeny jeho příbuznými, ale vzdálenou vládnoucí mocí. Je ovšem zajímavé, že v době, kdy panovnická moc upadá se do popředí opět dostávají rodinné vazby, zejména pak nepotismus nebo také sňatková politika, kdy se osoby nekrálovského původu stávají členy královské rodiny (viz sňatky Pepiho I. který se na

² COPPENS, Filip, Renata LANDGRÁFOVÁ a Hana NAVRÁTILOVÁ. *Srdečné pozdravy ze země na Nilu: korespondence starých Egyptanů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011. Str. 92-99.

³ Davies in: COPPENS, Filip, Renata LANDGRÁFOVÁ a Hana NAVRÁTILOVÁ. *Srdečné pozdravy ze země na Nilu: korespondence starých Egyptanů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011. Str. 123.

sklonku života oženil se dvěma dcerami vlivného úředníka z Abydu). Neměli bychom také opomenout mocné rodiny zejména v provinciích, kdy se místní nejvyšší úředníci stávali samovládci.

Staroegyptská nukleární rodina byla spojována silným vědomím pokrevní příbuznosti, společných povinností a vzájemnými společnými city. Důležitou roli také hrálo postavení starších členů rodiny, kteří byli mladšími ctěni.

1. 1. 3 Dům jako základ rodiny

Jelikož založení rodiny znamenalo ve většině případů stavbu nového domu, vymezoval dům svým způsobem rodinu. Ke stavbě nového domu nabádá i Hardžedefovo naučení: „*Až budeš znamenitý, založ si domácnost a ožeň se s řádnou ženou; pak se ti narodí mužský potomek. Jestliže postavíš dům svému synovi, získáš místo, v němž budeš moci také pobývat.*“⁴ Čili cílem ženatého muže bylo postavit pro svou rodinu dům, který by mohl se svou rodinou obývat a také dopomoci ke stavbě domu svému synovi, neboť péče o staré rodiče patřila k povinnostem dětí.

Velikost domů se pohybovala samozřejmě podle majetkových poměrů muže. V Dér el-Medíně měl standardní řemeslnický dům rozlohu 70m² (což odpovídá dnešnímu průměrnému třípokojovému panelovému bytu) se třemi až čtyřmi místnostmi, plus obytný prostor na střeše. Domy mívaly sklep. Součástí bylo také silo na obilí a veliká pec. Domy se stavěly z kusů kamenů, malty a dřeva. V Lahúnu, který nechal vybudovat Senusret II., bylo na dvě stě domů, které byly velikostí kolem 100m² a které měly tři až sedm pokojů a terasu. Tyto domy byly určeny pro nižší vrstvu, čili dělníky a řemeslníky podílející se na stavbě pyramid. Zato druhou část města tvořilo ne více než deset domů, které měly rozlohu kolem 1000m² (největší pak 2400m²) a byly obývány vysoce postavenými písaři a dvořany.⁵ Velmoži žili ve městech v několikapatrových domech, kde se v přízemí nacházely dílny a potravinářské zázemí. V prvním patře byly místnosti pro přijímání hostů a ve druhém patře obytné místnosti s koupelnou. Domy boháčů zřejmě obsahovaly i toalety, jak lze soudit podle nálezů v hrobkách, které suplují posmrtné příbytky.

⁴ VACHALA, Břetislav. *Moudrost starého Egypta*. Praha: Knižní podnikatelský klub, 1992. Str. 8.

⁵ STROUHAL, Eugen. *Život starých Egyptanů*. London: Opus Publishing, 1994. Str. 65.

Obraz o životě střední třídy si můžeme udělat díky výzkumům vesnice Dér el-Medína. Tyto malé rodiny sestávaly z muže, ženy a dvou až tří dětí, které byly od současné nebo případně bývalé ženy.⁶ Život v Dér el-Medíně byl náročný. Muži pracovali devět z deseti pracovních dní v Údolí králů na stavbách hrobek. Ženy a děti trávily čas ve vesnici, kdy se mohly také podílet na výrobě náčiní potřebných ke stavbě. Jinak trávily čas péčí o domácnost (tkaní, zhotovování oděvů) a přípravě jídla (drcení zrn na mouku) a správou hospodářství mimo vesnici. Ovšem život v Der el-Medíně byl lehčí než život běžných obyvatel státu, protože tito obyvatelé byly ušetřeni výběru daní, dřině na polích a stát se o ně staral formou materiální (doprava vody, dřeva, obilí, zeleniny, ryb) a dostávalo se jim i personální pomoci v podobě služebnic.⁷

1. 1. 4 Vztahy v rodině

Vztahy mezi manžely byly v ideálním případě takové, že manžel manželku miloval, materiálně zajišťovat a ona se měla starat o domácnost. To všem neznámá, že by žena nemohla/nesměla pracovat ve svém vlastním zaměstnání. Ovšem patriarchálně založená společnost byla nastavena tak, že hlavní slovo v rodině měl muž a ve smyslu tohoto přesvědčení Ptahhotep ve svém naučení muže varuje před tím, aby ženu pouštěl ven, protože by to působilo jen její rozčarování: „Žena, která jedná (bezprostředně podle) toho co viděla, je jako bouře: proto ji raději drž doma a uklidňuj ji. Když ji zapudíš, přinese to jen slzy. Ona nabízí své ženství a (sama za to) očekává (dobré) zaopatření.“⁸ Čili muž rodinu finančně zabezpečí a žena se postará o chod domácnosti.

Rodinná pouta byla natolik silná, že Egypťané věřili, že se setkají po smrti se svou rodinou v zásvětí (setkání se týkalo nejen nejužší rodiny, ale také dalších příbuzných společně s přáteli a služebnictvem). Blízký vztah mezi rodiči a dětmi pozorujeme od počátku Staré říše, kdy na vyobrazeních v hrobkách při zásvětní hostině nacházíme matku a otce spolu s dětmi. Později od konce 18. dynastie děti nacházíme na vyobrazeních

⁶ FEUCHT, Erika. *Das Kind im Alten Ägypten: die Stellung des Kindes in Familie und Gesellschaft nach altägyptischen Texten und Darstellungen*. Frankfurt am Main: Campus, 1995. Str. 27.

⁷ COPPENS, Filip, Renata LANDGRÁFOVÁ a Hana NAVRÁTILOVÁ. *Srdečné pozdravy ze země na Nilu: korespondence starých Egypťanů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011. Str. 123.

⁸ VACHALA, Břetislav. *Moudrost starého Egypta*. Praha: Knižní podnikatelský klub, 1992. Str. 22.

kopírující každodenní život, např. při lovu nebo opět při zobrazeních z posmrtného života, při společné plavbě na lodi.

Dalším důkazem víry v setkání na onom světě a silné rodinné sounáležitosti je fakt, že potomci mohli být při úmrtí v dětském věku pohřbeni spolu s otcem nebo matkou. Stejně tak, jako bývají i manželé pohřbeni spolu v jedné hrobce.

O vztahu mezi rodiči a dětmi vypovídají i pohřební texty, ve kterých se vyskytují termíny, které označují členy rodiny jako milované. Setkáváme se tak s větami typu: *Jeho syn, jeho milovaný, XY*. Krásným dokladem rodinné soudržnosti je modlitba dochovaná na soše ženy z 26. dynastie: „*Modli se za mne a dej mi květiny, vzpomeň mého krásného jména, mého chotě a mých dětí dohromady s bohy z Mendesu.*“⁹

Rodinný původ byl součástí osobní identity. Egypťané poukazovali na svůj původ uvedením jmen rodičů. Pro otce (i matku) se používá termín *ir-n*, který můžeme přeložit jako *jehož udělal X*, kdežto pouze pro matku *ms-n*, což znamená *jehož zrodila*.¹⁰ Od konce Staré říše do začátku Nové říše byl rodový původ uváděn ze strany matky, otec byl zmiňován jen zřídka. Samozřejmě pokud měl muž vícero manželek, uváděla se jako matka žena, která dítě porodila.¹¹

Aniho naučení se dochovalo ze zápisu 18. dynastie (1500 př.n.l. – 1365 př.n.l.) a nacházíme v něm mimo jiné i rady do rodinného života. Na pár řádcích je tak shrnuto ponaučení o manželství, výchově dětí ale i péči o staré rodiče.

„Vezmi si ženu, dokud jsi mladý,

aby ta ti mohla porodit syna.

Jestliže ho zplodíš, dokud jsi mladý,

vychovej z něho řádného muže. Šťastný je člověk, který má hodně dětí:

pro hojnost dětí ho lidé budou ctít.

⁹ „Betet für mich und gebt mir Blumen, gedenkt meines schönes Namens, (dem) meines Gatten und meiner Kinder zusammen mit den Göttern von Mendes.“ FEUCHT, Erika. *Das Kind im Alten Ägypten: die Stellung des Kindes in Familie und Gesellschaft nach altägyptischen Texten und Darstellungen*. Frankfurt am Main: Campus, 1995. Str. 136.

¹⁰ REDFORD, Donald B. *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt Vol. I.* Oxford: Oxford University Press, 2001. Str. 261.

¹¹ FEUCHT, Erika. *Das Kind im Alten Ägypten: die Stellung des Kindes in Familie und Gesellschaft nach altägyptischen Texten und Darstellungen*. Frankfurt am Main: Campus, 1995. Str. 44-45.

*... Dej své matce dvakrát více potravin, než ti dala ona,
a nos ji tak, jak ona nosila tebe.
Měla s tebou mnoho obtíží,
avšak nikdy neřekla „A jdi!“
Když ses narodil po svých měsících,
ujařmila se
mít svůj prs v tvých ústech po tři roky. Byla silná, když snášela zápach tvých výkalů
a nepoddávala se mu a neříkala: „Co mám dělat?“
Pak tě dala do školy,
aby ses naučil psát.
Opatrovala tě a denně čekala
s chlebem a pivem z domova.
Ožeň se, dokud jsi mladý.
Až si založíš vlastní domácnost,
stále měj na paměti svého potomka.
Vychovej ho řádně, stejně jako vychovala matka tebe.“¹²*

1. 2 Manželství

Život v manželství byl součástí egyptského pojetí života dle řádu *maat*. Není zcela zřejmé, do jaké míry byly sňatky dohodnuty rodiči a do jaké byly svazky založeny na vzájemných citech. Dochovaná milostná poezie značí mileneckou lásku, která ovšem nemusela být nutně následována sňatkem. Pohlavní styk mezi svobodnými nesezdanými osobami nebyl zakázán. Mohlo tedy docházet k fyzickému sblížení ještě před samotnou svatbou.

Dívky vstupovaly do manželství po dosažení pohlavní zralosti (ta se dle Feuchtové¹³ dostavovala mezi dvanáctým až patnáctým rokem, Strouhal¹⁴ uvádí rozmezí

¹² VACHALA, Břetislav. *Moudrost starého Egypta*. Praha: Knižní podnikatelský klub, 1992. Str. 215-216.

¹³ FEUCHTOVÁ, Erika. Ženy. DONADONI, Sergio et al. *Egyptský člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 278-204. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 278-204. Str. 282.

¹⁴ STROUHAL, Eugen. *Život starých Egyptanů*. London: Opus Publishing, 1994. Str. 51.

mezi dvanáctým a třináctým), aby tak byla plně využila jejich plodná léta. Vzhledem k tomu, že průměrný věk dožití byl u nízkých společenských vrstev 20 – 25 let, byly brzké sňatky svým způsobem nutností, aby žena měla čas na to porodit a vychovat více než jedno dítě. U vyšších vrstev se průměrný věk dožití pohyboval mezi 30 – 35 lety.¹⁵ Ženy se obecně dožívaly nižšího věku než muži a to z důvodu vysoké úmrtnosti u porodu.

U chlapců bylo samozřejmě také rozhodující dosažení pohlavní zralosti a proto vstupovali do manželství později než dívky (chlapci dozrávají fyzicky zhruba o dva roky později). U mladého muže byl také důležitý předpoklad, že dosáhl takového postavení, že bude schopen materiálně zabezpečit rodinu. S touto představou koresponduje i fakt, že nejnižší doložený věk ženicha z ptolemaiovské doby je 15 let.¹⁶

I moudrá naučení radí mužům, v kolika letech mají vstoupit do manželství. Achnešonkovo naučení radí: „*Ožeň se ve dvaceti letech, abys mohl mít syna, dokud jsi mlád.*“¹⁷ Lze uvěřit, že věk kolem dvaceti let byl pro muže ke sňatku dosažitelný. V této době již mladí muži měli dokončenou přípravu na povolání a možná i pár let praxe k dobru, tedy již mohli mít vybudované postavení a zázemí k tomu, aby založili rodinu. V obou případech bylo stěžejním kritériem dosažení pohlavní zralosti. Horní hranice samozřejmě nebyla stanovena, tak se můžeme setkat se svazky, kdy si dvanáctiletá dívka vzala muže ve věku padesáti čtyř let.¹⁸ Samozřejmě politické sňatky v královských rodinách a sňatky mající podpořit postavení vládnoucí dynastie se děly ještě před dosažením puberty.

Ptahhotep sice přímo neurčuje věk, kdy se má muž oženit, ale dává jasné rady k uspořádání spokojené domácnosti. Muže vybízí, aby si založil domácnost poté, co vynikne. „*Jestliže jsi už vynikl, založ si domácnost. Miluj svou ženu horoucně, jak se sluší. Živ ji a oblékej; vonné masti jsou lékem pro její tělo. Čiň ji šťastnou po celý svůj život vždyť je prospěšná svému pánu jako pole. Nepoháněj jí před soud ani se na ní nedopouštěj násilí.*“¹⁹

¹⁵ STROUHAL, Eugen, Břetislav VACHALA a Hana VYMAZALOVÁ. *Lékařství starých Egyptanů. I: Staroegyptská chirurgie, péče o ženu a dítě*. Praha: Academia, 2010. Str. 148.

¹⁶ STROUHAL, Eugen. *Život starých Egyptanů*. London: Opus Publishing, 1994. Str. 51.

¹⁷ *Ibid.* Str. 51.

¹⁸ *Ibid.* Str. 52.

¹⁹ VACHALA, Břetislav. *Moudrost starého Egypta*. Praha: Knižní podnikatelský klub, 1992. Str. 22.

1. 2. 1 Uzavření sňatku

Egyptská společnost byla patrilineární, proto se můžeme domnívat, že hlavní slovo v uzavírání manželství měli muži a to jak sám ženich, tak nevěstin otec. Termín označující vstup do manželství můžeme přeložit jako *vzít si ženu* nebo také *udělat si ženu*.²⁰

Nemáme žádné doklady o tom, že by byla ustanovena nějaká pravidla týkající se výběru partnera. Manželské páry pocházely povětšinou ze stejné společenské vrstvy, naopak se zřejmě mohla běžně uzavírat manželství mezi lidmi odlišného etnického původu. Pochopitelně se velmi často uzavíraly sňatky s Núbijci a Núbijkami, ale také obyvateli Levanty. V královském prostředí byly časté politické sňatky, kdy se cizí princezny stávaly ženou egyptského krále, avšak opačný zvyk, že by egyptské princezny byly provdávány do ciziny doložen nemáme (v Bibli doložený sňatek mezi Šalamounem a egyptskou princeznou se zdá jako nepravděpodobný).

Svatba byla zajisté důvodem k velkému veselí a oslavě, které se účastnila rodina a známí. Uzavření manželství však nebylo žádným náboženským rituálem nebo právním aktem, který by byl dán státem. Proto nemáme ohledně vstupu do manželství dochovány žádné náboženské obřady. Zprávy o uzavření manželství, které se nám dochovaly, jsou jen strohé a můžeme z nich vyčíst jen to, že po svatebním veselí se žena odebrala do domu ženicha. Svatba se díky tomu nazývala *založení domu* nebo *vstup do partnerova domu*.²¹ Náklady na dům nebyly závratné, jelikož se stavěly nejčastěji ze sušených cihel z nilského bahna, kterého bylo všude dost.

Zvyk, že by se muž stěhoval do ženina domu nebyl častý. Jen u nejchudšího obyvatelstva se vyskytovala patrilokální manželství, kdy se novomanželé nastěhovali do domu ženichových rodičů. Matrilokální manželství, kdy by novomanželé žili u ženiných rodičů byly ještě řidší. Díky tomu, že manželky byly nazývány jako paní domu *nb.t pr*, soudíme, že tedy pohromadě žila jen nukleární rodina. V Nové říši se ženám dostává od svých mužů označení milovaná sestra. *sn.t.f mr.t.f*.

²⁰ STROUHAL, Eugen. *Život starých Egyptanů*. London: Opus Publishing, 1994. Str. 51.

²¹ *Ibid.* Str. 55.

1. 2. 2 Nemonogamní typy vztahů

Polygamie v Egyptě existovala, ale v praxi se vyskytovala pouze na královském dvoře a mezi velmoži, neboť byla velmi finančně náročná. Muž totiž musel všechny své ženy a děti finančně zajistit. Převažující tedy byla monogamie. Polyandrie neexistovala.

Svazek mezi mužem a otrokyní byl chápán jako konkubinát a dotyčná a její děti neměly žádný nárok na mužův majetek. Děti také zůstávaly nadále otroky. Pokud by muž chtěl s otrokyní vstoupit do manželství, musel ji z otroctví vykoupit nebo adoptovat. Muž mohl adoptovat děti, které mu otrokyně porodila.²² Ženatý muž mohl mít styk se svými služkami, u těchto vztahů platila stejná pravidla jako u vztahu s otrokyní.

1. 2. 3 Jiné typy vztahů

Zdá se, že manželství nebyla jediná varianta partnerského soužití. Již jsme se zmínili o tom, že muž mohl mít vztah se svými služebníky, se kterými tak byl v jakémsi konkubinátu. Objevují se však i zmínky, kdy se o muži a ženě nehovoří jako o manželích, ale pouze se použije termín – *být s*.²³

Co se týče egyptské sexuality, svědectvím nám je erotický Turínský papyrus, který obsahuje satirické znázornění pohlavního styku staršího a chlípně vypadajícího muže s mladou a pohlednou dívkou (zřejmě prostitutkou).

Zapovězen byl však poměr s vdanou ženou. Ženská nevěra však komplikovala běh domácnosti, neboť děti narozené v soužití byly chápány jako děti páru, a tak měly nárok na dědictví po otci. Tabu vztahu s vdanou ženou nám dokumentují i zádušní texty, respektive Kniha mrtvých a její 125. kapitola, kde se v tzv. Negativní zpovědi zesnulý dušuje, že nesouložil se ženou jiného muže a nebo také, že neulehl a nesouložil s druhem.²⁴

Odmítavý vztah k homosexualitě dokládá Ptahhotepovo naučení, kde stojí: „*Nesoulož s chlapcem vždyť víš, zavržené by se mu stalo nutností a že by jeho nitro nemělo klid. Ať proto nemusí trávit noc konáním zavrženého, aby se ukojil a uhasil touhu.*“²⁵

²² STROUHAL, Eugen. *Život starých Egyptanů*. London: Opus Publishing, 1994. Str. 54.

²³ JANSSEN, Rosalind a Jac. J. JANSSEN. *Growing up in Ancient Egypt*. London: Rubicon Press, 1990. Str. 113.

²⁴ VACHALA, Břetislav. *Staroegyptská kniha mrtvých*. Str. 204-205.

²⁵ VACHALA, Břetislav. *Moudrost starého Egypta*. Praha: Knižní podnikatelský klub, 1992. Str. 24.

Mohla být také uzavírána dočasná manželství. Takové manželství bylo uzavřeno na dobu určitou, přičemž jejich další trvání bylo závislé na tom, zda žena otěhotněla.²⁶

1. 2. 4 Rozvod

Rozvod byl povolen jak ze strany muže, tak ženy. Mezi příčiny rozvodu mohla patřit nevěra manželky nebo pokud si jeden z manželů druhého znechutil, tj. oblíbil si jiného partnera. Stejně jako u svatby nebylo do rozvodu zasahováno náboženskou ani státní institucí. Jednalo se o soukromý akt, kdy jeden z manželů propustil toho druhého. Odchod ženy od muže je doložen až od Perské doby. V předešlých dobách mohlo dojít k tomu, byl-li muž usvědčen z trestného činu, že si ženu odvedl její mužští příbuzní.²⁷

Ačkoli nebylo těžké se rozvést, majetkové vyrovnání bylo velmi zatěžující. Ten z manželů, který byl původcem rozvodu byl v nevýhodě a přišel tak o nárok na dědictví nebo se ještě musel s partnerem vyrovnat/dát mu odškodné. Od 6. stol. př. n. l. jsou doloženy rozvodové smlouvy, propouštěcí list, který ustanovil majetkové vyrovnání a nastolení pravidel mezi bývalými partnery.²⁸ Rozváděl-li se ze své vůle muž z důvodu, že se hodlal znovu oženit, musel ženě vyplatit ne jednu třetinu majetku, ale dvě třetiny ze společně získaného majetku. Také si žena mohla odnést veškerý svůj majetek, který do manželství donesla, byl jí vyplacen ženský dar, vráceny peníze a byl jí dán i majetek, který náležel společným dětem. Tato opatření zaručovala, že žena s dětmi bude mít po rozvodu finanční zajištění. Pro muže byl rozvod finančně velmi nákladný a dá se proto předpokládat, že mnozí z nich od tohoto kroku upustili. Byla tak de facto zajištěna ochrana rodiny proti zániku.²⁹

²⁶ LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě II: Doklady*. Praha: Československá akademie věd, 1955. Str. 219.

²⁷ STROUHAL, Eugen. *Život starých Egyptanů*. London: Opus Publishing, 1994. Str. 60.

²⁸ LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě II: Doklady*. Praha: Československá akademie věd, 1955. Str. 166.

²⁹ STROUHAL, Eugen. *Život starých Egyptanů*. London: Opus Publishing, 1994. Str. 61.

1. 2. 5 Incestní svazky

Pojetí incestu je vždy kulturně podmíněno. V Egyptě tak platilo omezení na svazky mezi rodiči a potomky a tabuizovány byly také sňatky, kdy by dva příbuzní příslušníci téhož pohlaví měli stejného partnera.³⁰

K pokrevním sňatkům docházelo jen v městském prostředí a to jen výjimečně a máme je doloženy až z Pozdní doby a pouze mezi nevlastními sourozenci. Královští potomci mohli uzavírat sňatky mezi sebou, ale dělo se tak, pokud měli stejného otce, ale jinou matku. Svazky mezi plnými sourozenci se začaly uzavírat až za Ptolemaiovců, a to jak na královském dvoře, tak mezi městským obyvatelstvem.³¹

Příbuzenské sňatky byly poměrně časté mezi prostým lidem, ale jen na úrovni nevlastních sourozenců, strýce a neteře nebo bratranců a sestřenic.³² Wattersonová³³ uvádí, že tyto sňatky byly uzavírány z důvodu zachování majetku v rodině.

K právní úpravě sňatků mezi sourozenci došlo v Římské době, kdy podle *Constitutio Antoniana* z roku 212 n. l. bylo uděleno římské občanství všem Egypťanům. Od té chvíle byly sňatky mezi sourozenci zakázány.

1. 3 Rodinné právo

Ačkoli termín rodinné právo je anachronismus, pro naše účely se velmi dobře hodí, neboť obsahem této části je vzájemné postavení manželů, dětí, jejich vzájemná práva a povinnosti a uspořádání majetkových poměrů.

Egyptský právní systém byl postaven na náboženským principu. Podle tohoto pojetí právo předali zákony bohové lidem v okamžiku stvoření a také odpovídali za jeho dodržování. Tyto zákony, které byly ztělesněné bohyní spravedlnosti, pravdy a řádu Maat byly nadřazeny veškerému lidu. Tomuto řádu byl tím pádem podřízen i panovník, který byl nejvyšším hodnostářem egyptského právního systému. Vezír byl veleknězem bohyně Maat a hlavou soudních dvorů. Kněží byli právními zmocněnci. Právní systém byl spravován prostřednictvím soudních dvorů. Většina nám dochovaných dokladů se vztahuje právě

³⁰ CAMPAGNO, Marcelo. Kinship and Family Relations. *UCLA Encyclopedia of Egyptology* [online]. 2009 [cit. 28. 6. 2012]. Str. 4.

³¹ FEUCHTOVÁ, Erika. Ženy. DONADONI, Sergio et al. *Egyptský člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 278-204. Str. 285.

³² STROUHAL, Eugen. *Život starých Egypťanů*. London: Opus Publishing, 1994. Str. 52.

³³ WATTERSON, Barbara. *Egypťané*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Str. 23.

k rodinnému právu, zejména pak k sňatkům, majetku a dědictví.³⁴ Dochovaly se nám žaloby proti manželovi za týrání nebo žaloba na otce za zpronevěru.³⁵

1. 3. 1 Postavení ženy

Žena měla právně stejné postavení jako muž. Její práva se samozřejmě odvíjela od jejího společenském postavení, ne od příslušnosti k pohlaví.³⁶ Sociální status rodiny závisel na zaměstnání, které vykonával muž.

Veškerý pozemkový majetek se dědil v ženské linii. (Stejně tak jako se vždy udávala rodová příslušnost dle matky, což bylo asi výsledkem pragmatického názoru, že matka je vždy jistá, kdežto otec nikoli.) Ženy byly oprávněné vlastnit a spravovat svůj vlastní majetek. Mohly obchodovat, být účastníkem smluvních stran v právních dokumentech a vykonavatelem poslední vůle. Také mohly svědčit a adoptovat děti.³⁷

Ženy také mohly před soudem zastupovat své děti nebo nezletilé sourozence a být jejich opatrovnicemi. Také mohly samy vést a vlastnit domácnost. V rámci egyptské společnosti ženy zastávaly významné funkce, zejména pak v souvislosti s královským dvorem a příslušností mezi „dvorní dámy“. Zastávaly tak místa jako představená tkanin, představená kuchyně či měly zodpovědnost za královniny komnaty.³⁸ Ženy také zastávaly kněžské povolání, kdy jejich funkce byla ponejvíce rituální než administrativní. Zcela jasné a ověřené nejsou tituly, kdy je žena označena jako představená lékařů nebo vezírka.

Přes poměrně rozsáhlá práva, která egyptské ženy měly, byly stále závislé na mužích (ať otci nebo manželovi), kteří pro ně znamenaly finanční jistotu. Jen málokterá žena byla schopná si vydělat dostatek peněz, stejně tak jako jen málokterým ženám se podařilo dosáhnout vysokého postavení.³⁹

³⁴ DAVIDOVÁ, Rosalie. *Náboženství a magie starověkého Egypta*. Praha: BB art, 2006. Str. 283 -285.

³⁵ FEUCHTOVÁ, Erika. Ženy. DONADONI, Sergio et al. *Egyptský člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 278-204. Str. 292.

³⁶ WATTERSON, Barbara. *Egyptané*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Str. 24.

³⁷ *Ibid.* Str. 24.

³⁸ VYMAZALOVÁ, Hana a Filip COPPENS. *Moudrost svitků boha Thovta: vědecké poznání za vlády faraonů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011. Str. 32.

³⁹ FEUCHTOVÁ, Erika. Ženy. DONADONI, Sergio et al. *Egyptský člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 278-204. Str. 301.

1. 3. 2 Svatební smlouvy

Od Třetí přechodné doby máme dochovány svatební smlouvy (zmínky o nich pochází již z Nové říše), které zajišťovaly materiální práva ženy a dětí. Nejprve byla smlouva uzavírána mezi ženichem a otcem nevěsty, který platil za jakéhosi právního zástupce dcery, později byla uzavírána mezi samotnými manžely. Termín uzavření smlouvy nebyl přesně dán, mohla být uzavřena v den svatby nebo až později, po narození dětí.

Svatební smlouva nejčastěji začíná datem a jmény muže a ženy, jejich rodičů, u muže se uvádí povolání a pokud nebyli manželé Egyptany, tak i etnický původ, dále následuje prohlášení o uzavření manželství. Prvním bodem smlouvy byl ženský dar. Mohlo snad jít o původní kupní cenu za ženu. Tato suma byla vypočítána ve špercích, penězích nebo obilí, nebyl to však velký obnos (zhruba cena jednoho otroka, zlomek debenu stříbra). Dar se však nevyplácel a zůstal jako finanční pojistka pro ženu v případě rozvodu. Ve smlouvách od roku 517 př. n. l. žena muži přinášela věno, tzv. peníze za to, že se stala jeho ženou. Byl to peněžní obnos nebo naturálie do výše 3 debenů a také není jisté, zda se fakticky vyplácely. V některých smlouvách se vyskytuje ještě dotace či alimentace, kterou dával otec ženy manželovi jako náhradu za ženino jasně stanovené roční ošacení a obživu. Ve smlouvě také mohly být vyjmenovány předměty, které si s sebou do domácnosti žena donesla. Jednalo se jak o domácí potřeby, ale také třeba o osla, který sloužil jako nejběžnější dopravní prostředek té doby. Každá tato věc byla oceněna a zůstávala v ženině vlastnictví. To samé se však týkalo i výhradního vlastnictví muže. V závěru smlouvy je přísaha, kterou se muž zavazuje ke svým povinnostem vůči ženě a k tomu, že v případě rozvodu jí vyplatí podíl jedné třetiny svého majetku. Muž měl totiž vůči ženě vyživovací povinnost a to i v době, kdy se na čas odstěhovala nebo i po rozvodu, pokud nebyl zaviněn z její strany. Následoval podpis muže, podpis písaře a tří až třiceti šesti svědků, z nichž však žádná nebyla žena.⁴⁰

Známe však i smlouvy, které nevystavil muž ženě, ale naopak. Ve smlouvě z roku 493 př. n. l. se manželka zaručuje, že pokud by svého manžela zapudila, protože by si našla

⁴⁰ STROUHAL, Eugen. *Život starých Egyptanů*. London: Opus Publishing, 1994. Str. 56-57.

jiného muže, vrátí manželovi svatební dar, který jí daroval a zároveň se v takovém případě zříká nároku na společně nabytý majetek.⁴¹

1. 3. 3 Dědictví

Hlavní manželka a její děti měly v rámci rodiny větší práva než manželka/manželky vedlejší. Obdobné to bylo i u dědictví, kdy hlavní manželka měla nárok na 1/3 z celkového majetku manžela a její děti na 2/3, kdežto manželka vedlejší a její děti měly nárok jen na ten majetek, který dvojice získala v průběhu manželství. Tento zvyk se dal zvrátit manželovou závětí, pokud nebyl s hlavní manželkou vázán manželskou smlouvou. Pokud muž neměl děti, mohl adoptovat svou ženu, aby po jeho smrti zdělila všechn jeho majetek a nemohli si na něj činit nároky jeho příbuzní.

Nejstarší syn měl v ideálním případě po svém otci přebrat/zdědit úřad. Povinností syna také bylo (za pomoci sourozenců) se starat o staré a nemocné rodiče a po jejich smrti měl zajistit hrobku, uspořádat jejich pohřeb a zajistit zádušní kult. Co se ovšem dědictví týče, nejstarší syn měl zřejmě právo dědit dvojnásobek toho, co jeho sourozenci, neboť musel rodičům zaplatit pohřeb.⁴² Pokud se děti o své staré rodiče nestaraly, mohly být vyděděny.

1. 3. 4 Povinnosti dětí vůči rodičům

Roli syna v péči o rodiče mohla převzít i dcera, která se tak starala o zásvětní kult rodičů nebo také cizí člověk. Přesto však bylo cílem každé rodiny mít syna, neboť ten představoval pro rodiče lepší zaopatření v době jejich stáří. Známe i prosby a modlitby, kdy manželský pár žádá bohy o syna. Jedním z případů je Taimhotep a její manžel Pašerienptah, kteří měli tři dcery, avšak žádného syna. Proto žádali zbožštěného Imhotepa o syna.⁴³

⁴¹ LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě II: Doklady*. Praha: Československá akademie věd, 1955. Str. 161.

⁴² CAMPAGNO, Marcelo. Kinship and Family Relations. *UCLA Encyclopedia of Egyptology* [online]. 2009 [cit. 28. 06. 2012]. Str. 4.

⁴³ FEUCHT, Erika. *Das Kind im Alten Ägypten: die Stellung des Kindes in Familie und Gesellschaft nach altägyptischen Texten und Darstellungen*. Frankfurt am Main: Campus, 1995. Str. 50.

Péče o staré rodiče tak patřila k egyptským zvyklostem. Hezkým důkazem je dopis z 18. dynastie, který poslal nevidomý otec synovi: „*Neodvracej se ode mne! Není mi dobře. Nepřes[távej] pro mne plakat, neboť jsem ve [tmě]: můj pán Amon se ode mne odvrátil. Přines mi něco medu na oči a také okr v červené cihle, pravé oční líčidlo, prosím, velmi, velmi rychle! Copak nejsem tvůj otec? A potřebuji pomoc. Jen marně hledám svůj zrak.*“⁴⁴

1. 3. 5 Adopce a postavení nemanželských dětí

Akt adopce máme dochovaný až z 18. dynastie, i když je tato praktika jistě mnohem starší. Jedná se o doporučení bezdětnému muži, aby vychoval sirotka.⁴⁵ Obdobné doporučení obsahuje dopis ze 20. dynastie, kdy je bezdětnému písaři doporučeno, že pokud je neschopný sám zplodit děti, má adoptovat sirotka, kterého vychová a kterému přenechá svůj majetek.⁴⁶ Adopce tak byla řešením pro bezdětné páry. Manželé si zajistili nejen opatrovníka na stáří, ale hlavně vykonavatele zádušního kultu.

Muž také mohl adoptovat děti, které měl z nemanželských poměrů se svými služebnicemi. Děti vedlejších žen nebo služebných nebyly považovány za nemanželské. Problematické měly postavení ty děti, které se narodily mimo domácnost.⁴⁷

Vztah k nemanželským dětem byl negativní. Ačkoli nejsou doložena žádná pravidla, že by matka musela být provdána, být svobodnou matkou platilo za nemorální. Na svobodnou matku se hledělo jako na prostitutku.⁴⁸ Od Diodora Sicilského se však dozvídáme, že žádné dítě nebylo považované za levobočka.⁴⁹

⁴⁴ COPPENS, Filip, Renata LANDGRÁFOVÁ a Hana NAVRÁTILOVÁ. *Srdečné pozdravy ze země na Nilu: korespondence starých Egyptanů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011. Str. 131.

⁴⁵ STROUHAL, Eugen. *Život starých Egyptanů*. London: Opus Publishing, 1994. Str. 60.

⁴⁶ COPPENS, Filip, Renata LANDGRÁFOVÁ a Hana NAVRÁTILOVÁ. *Srdečné pozdravy ze země na Nilu: korespondence starých Egyptanů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011. Str. 149.

⁴⁷ FEUCHT, Erika. *Das Kind im Alten Ägypten: die Stellung des Kindes in Familie und Gesellschaft nach altägyptischen Texten und Darstellungen*. Frankfurt am Main: Campus, 1995. Str. 378.

⁴⁸ FEUCHTOVÁ, Erika. Ženy. DONADONI, Sergio et al. *Egyptský člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 278-204. Str. 289.

⁴⁹ REDFORD, Donald B. *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt Vol. I.* Oxford: Oxford University Press, 2001. Str. 261.

1. 3. 6 Postavení sirotků

Podle egyptského chápání bylo sirotkem dítě, byť přišlo pouze o otce. To je nám důkazem, jak těžké bylo pro ženu bez muže se postarat o sebe a své dítě. Mytologickou předlohou pro těžký život sirotka, tj. dítěte vyrůstajícího bez otce byl příběh dětského Hora, který byl vychováván Esetou, která musela čelit mnohým nebezpečím pramenícím jak od svého nepřítele Sutecha, tak způsobených nemocemi.

Pokud tomu materiální situace dovolila, matka se o své dítě starala. Z ramessovské doby máme doklady o tom, že ženy dávaly své děti k adopci nebo je pronajímaly na práci. V případě chudoby se mohla žena v ptolemaiovské době spolu se svými dětmi ocitnout jako otrokyně.⁵⁰

Pokud dítě bylo oboustranným sirotkem, mohli se o něj postarat buďto starší sourozenci nebo někteří jiní příbuzní.⁵¹ Sirotci a vdovy, kteří neměli dědictví, které by je zabezpečilo a ani žádného mužského příbuzného, který by se o ně postaral, byli odsouzeni k chudému a nuznému životu.

Z první přechodné doby se v textech bohatí lidé často chlubí tím, že se starali o vdovy a sirotky. Životopisné nápisy popisující kariéru zesnulého hovoří o tom, do jaké míry bylo jeho chování z hlediska etiky záslužné. Vedle úspěchů, které vykonal především v královských službách se majitel na nápisích prezentuje podle etických hodnot, které byly obecně ceněny. O faktičnosti těchto záznamů se dá samozřejmě pochybovat, ale nám jsou dobrým ukazatelem toho, do jaké míry byla vnímána pomoc potřebným lidem. Tak se mezi nejčastěji vykonávané úkony ve prospěch nemajetných řadí činnosti typu: pohřbíval jsem staré, dával jsem chléb hladovému a šaty nahému. I v nejjasnějším vyjádření egyptské morálky, v tzv. Negativní konfesi (125. kapitola Knihy mrtvých) jsou zmíněny konkrétní činy, kterými se člověk neprovinil, jelikož by tak ublížil svým blízkým. Je zde zmíněno: obohacování se na zrně, krácení dávek chleba, ale také nešíření klevet. Dokonce se zde uvádí, že dotyčný nepřipravil žádného sirotka o jeho majetek.⁵²

⁵⁰ FEUCHTOVÁ, Erika. Ženy. DONADONI, Sergio et al. *Egyptský člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 278-204. Str 293.

⁵¹ FEUCHT, Erika. *Das Kind im Alten Ägypten: die Stellung des Kindes in Familie und Gesellschaft nach altägyptischen Texten und Darstellungen*. Frankfurt am Main: Campus, 1995. Str. 379.

⁵² VACHALA, Břetislav. *Staroegyptská Kniha mrtvých*. Praha: Dokořán, 2009. Str. 202.

Ačkoli se setkáváme s výjevy osob bez zabezpečení, vdov a sirotků, kteří jsou nazí a hladoví, musíme si uvědomit, že nastavení společnosti, kdy se o nezaopatřené starají příbuzní, je známkou vysoce vyspělé společnosti. Rodina tak zamezovala sociálnímu vyloučení osob, které by se jinak ocitly na okraji společnosti. Celkově egyptská společnost vykazuje rysy velmi pro-sociálně orientované společnosti, kdy patřilo k dobrému bontonu vysokých vrstev chlubit se tím, že se starají o sociálně slabé jedince.

Skutky, které ve Starém Egyptě nacházíme, jako je péče o staré rodiče, o příbuzné, kteří nemají kde bydlet, o vdovy a sirotky, jsou v podstatě skutky, které dnes stojí v základech sociální práce. Dnešním pojmoslovím řečeno, cílem sociální práce je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů (chudoby, delikvence mládeže, nezaměstnanosti).⁵³ Jak ale vidíme, tyto hodnoty byly naplňovány již před několika tisíci lety.

Podle některých zmínek se můžeme domnívat,⁵⁴ že při chrámech byly zřizovány sirotčince. Někteří bohové jsou tak zvaní jako vychovatelé sirotků. Např. Amon je na textu z 18. dynastie *ten, který vychovává sirotky* nebo Thovt je *tím, kdo dává radu těm, kteří nemají matku*. Dítě tak mohlo být svěřeno do péče chrámového personálu, který se o něj postaral stejně tak jako v sirotčinci. Tento osud se mohl odrazit i ve jméně dítěte, kdy byl ve jméně jmenován bůh, který byl jeho „opatrovníkem“ např. *Položili ho bohu Amonovi*.⁵⁵ Pokud se chrámy staraly o opuštěné děti, byl to vlastně počátek institucionalizované péče. Ovšem do svízelné životní situace se nemusely dostat jen děti, které přišly o otce. I ztráta matky mohla znamenat život v bídě, protože jestliže se otec znovu oženil, odepřel dítěti dědictví po matce a vykázal ho.

Pokud tedy shrneme situaci sirotků, děti buďto našly útočiště u příbuzných či bohatých lidí či v chrámu, nebo byly odsouzeny k toulavému životu bez domova. Vždy však osud sirotný neměl špatný konec. Z 11. dynastie se nám dochoval příklad, kdy se sirotek s nízkým původem dokázal vypracovat až do kněžské funkce.⁵⁶

⁵³ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. Str. 101-102.

⁵⁴ REDFORD, Donald B. *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt Vol. I.*. Oxford: Oxford University Press, 2001. Str. 264.

⁵⁵ FEUCHT, Erika. *Das Kind im Alten Ägypten: die Stellung des Kindes in Familie und Gesellschaft nach altägyptischen Texten und Darstellungen*. Frankfurt am Main: Campus, 1995. Str. 384.

⁵⁶ *Ibid.* Str. 385.

1. 3. 7 Role otce

Otec byl především živitelem rodiny, ale také se podílel na výchově dětí. Pokud chlapec přebíral řemeslo či úřad po svém otci, mohl mu být otec učitelem, a tak ho připravovat na jeho budoucí povolání. Otec děti samozřejmě nejen vychovával, ale také je chránil před těžkostmi, které děti mohly potkat. Předával jim životní moudrosti a vedl ke spořádanému životu. Jak nám říkají naučení, otec předával svým dětem, zejména pak synům rady do života. Pokud však syn otci odporoval, neposlouchal ho, mohl ho otec zapudit. Ptahhotep k tomu říká: *„Musíš ze svého syna vychovat poslušného muže, který bude vynikat v očích hodnostářů, bude řídit svá ústa podle toho, co se mu řeklo, a bude pokládán za slušného. Každý vychovává podle svých zkušeností a promlouvá k dětem, aby i ony to mohly jednou sdělit svým potomkům. Jdi proto příkladem a nedopouštěj se chyb.⁵⁷ Avšak odmlouvající potomek nedodržuje tvé pokyny a nedbá jich, neřídí se tvými radami, jeho úmysly škodí tvému domu, vzpírá se všemu, co jsi řekl, jeho ústa pokračují ve zlých výrazech a neuvědomuje si, že nic nemá, pak ho vyžeň, neboť to není tvůj syn – vůbec se ti nenarodil.“⁵⁸*

Hekanachtovy dopisy jsou dobrým dokladem toho, jak se staroegyptští otcové starali o své děti (Feuchtová⁵⁹ v tomto případě používá termín rozmazlovat). Snofruovi, svému (zřejmě jedinému) synovi Hekanacht v dopisech věnuje velikou pozornost a nabádá svého správce domácnosti. *„Dávej na něj dobrý pozor! Dávej mu jídlo! A pozdrav Snofruovi – jako prvnímu z mého těla – tisíckrát, milionkrát. ... Dávej dobrý pozor na Anupa a Snofrua! Závisí na nich tvůj život. Dávej dobrý pozor! Hle, v tom domě s tebou není nic důležitějšího než on(i). Obrát' na to svou pozornost!“⁶⁰*

Jak je patrné z uvedených ukázek, otcové neznamenalí pro své potomky pouze materiální zabezpečení a péče o dítě nebyla pouze doménou matky.

⁵⁷ VACHALA, Břetislav. *Moudrost starého Egypta*. Praha: Knižní podnikatelský klub, 1992. Str. 27.

⁵⁸ *Ibid.* Str. 15.

⁵⁹ FEUCHT, Erika. *Das Kind im Alten Ägypten: die Stellung des Kindes in Familie und Gesellschaft nach altägyptischen Texten und Darstellungen*. Frankfurt am Main: Campus, 1995. Str. 374.

⁶⁰ COPPENS, Filip, Renata LANDGRÁFOVÁ a Hana NAVRÁTILOVÁ. *Srdečné pozdravy ze země na Nilu: korespondence starých Egyptanů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011. Str. 93.

2. MATEŘSTVÍ

Egyptské ženy toužily po dětech a chovaly k nim hluboké city. Díky brzkým sňatkům rodily v nízkém věku a poměrně často. Mateřství tak naplňovalo většinu ženina života.

2. 1 Početí

Egyptané věděli, že ke zplození lidského jedince je zapotřebí pohlavního styku mezi mužem a ženou. Byli si také vědomí plodivé síly spermatu, ovšem na základě mylné představy o anatomii ženského těla byli přesvědčeni, že žena může otěhotnět pozřením semene.

Z anatomického hlediska rozlišovali u mužského pohlaví žalud, šourek a varlata. Za původce semene považovali mužské kosti. Ženské orgány rozlišovali jako lůno a „rty“ tj. velké stydké pysky, pochvu, dělohu, jejíž součástí byly i vejcovody. Měli také znalost o vývoji lidského zárodku v děloze, kterou jmenovali *matka člověka*. Zárodek byl pojmenován stejně jako zvířecí vajíčko, ale měli také specifické slovo pro lidské embryo.⁶¹

Dochovaly se nám návody na to, jak docílit početí. Některé z nich měly napomoci návratu menstruace po samovolném potratu, jiné měly pomoci samotnému početí.⁶²

2. 1. 2 Neplodnost

Neplodnost byla pochopitelně velmi obávaná, protože děti představovaly pro rodiče jejich naději na budoucnost, až budou sami staří a potřební. Zároveň život v rodině představoval ideální stav.

Neplodnost se léčila jak u muže, tak ženy. Snažili se jí vyléčit pomocí modliteb k bohům, psaním dopisů zesnulým, u kterých byla požadována pomoc, nebo za pomoci kouzel a magie. Neplodnost nebyla důvodem k rozvodu, ale často k němu vedla.

⁶¹ STROUHAL, Eugen. *Život starých Egyptanů*. London: Opus Publishing, 1994. Str. 12.

⁶² STROUHAL, Eugen, Břetislav VACHALA a Hana VYMAZALOVÁ. *Lékařství starých Egyptanů. I: Staroegyptská chirurgie, péče o ženu a dítě*. Praha: Academia, 2010. Str. 169.

Jedna z příčin neplodnosti byla založena na chybném předpokladu, že děloha se volně otvírá do dutiny břišní a právě její nepropojenost byla chápána jako příčina neplodnosti. Tuto představu ovlivnily anatomické znalosti zvířat, protože kráva má dvojrohovou dělohu (která byla také používána jako hieroglyfická značka pro dělohu) a ta se jim zdála jako volně otevírající se do břišní dutiny. Stejně ústí dle nich měla i trávicí trubice. Na tomto základě se zřejmě tak vytvořila podoba mytologických příběhů o bohyni Nutě, která každou noc polkne slunce, aby ho ráno zase porodila. Na obdobném principu bude zřejmě i založen i příběh o Atumovi, který sám sebe oplodní pozřením svého semene.

Neplodnost tedy byla chápána jako uzavření cesty mezi dělohou a břišní dutinou. Metody, kterými se určovala plodnost ženy jsou popsány v papyrech Káhún, Berlín a Carlsberg VIII a dle nadpisu mají pomoci rozeznat, zda žena bude nebo nebude rodit.⁶³ K tomu, aby se prozkoumala průchodnost mezi břišní dutinou a dělohou, bylo mnoho způsobů. Jmenujme např. vložení česneku do pochvy, který, pokud byla žena plodná, měl být druhý den cítit z jejího dechu.⁶⁴ Testovala se nejen plodnost, ale také, zda již není žena těhotná a případně i pohlaví dítěte.

Pokud byla žena neplodná, mohla svému muži pořídit souložnici, nejčastěji jednu ze služebných, se kterou by zplodil děti, které posléze adoptoval.

2. 1. 3 Antikoncepce

Antikoncepční přípravky, které byly v Egyptě používány můžeme dle naší terminologie rozdělit na chemickou a bariérovou. (Otázkou přirozené antikoncepce, jakou je přerušovaná soulož, kterou máme ze Starověku doloženou např. u biblického Onana, se lékařské papýry nezabývají).

I přes mylnou představu, že lze otěhotnět pozřením semene, nemáme dochovány žádné přípravky, které by se podávaly perorálně, což vede k závěru, že v otázce antikoncepce se vycházelo z ověřené praxe.⁶⁵

⁶³ STROUHAL, Eugen, Břetislav VACHALA a Hana VYMAZALOVÁ. *Lékařství starých Egyptanů. I: Staroegyptská chirurgie, péče o ženu a dítě*. Praha: Academia, 2010. Str. 172.

⁶⁴ STROUHAL, Eugen. *Život starých Egyptanů*. London: Opus Publishing, 1994. Str. 13.

⁶⁵ STROUHAL, Eugen, Břetislav VACHALA a Hana VYMAZALOVÁ. *Lékařství starých Egyptanů. I: Staroegyptská chirurgie, péče o ženu a dítě*. Praha: Academia, 2010. Str. 172.

Používaly se přípravky jak rostlinné, živočišné, tak minerální. Aplikovaly se buďto zevně nebo vnitřně. Chemickou antikoncepcí můžeme nazvat způsob, kdy se Egyptanky pokoušely zabránit nechtěnému početí v podobě výplachů kyselým mlékem nebo směsí akáciových trnů, datlí a medu. Tyto látky v pochvě vytvářely kyselinu mléčnou, která je základem dnešních spermicidních gelů. Tento druh antikoncepce snad mohl do jisté míry i fungovat.

Další metodou, tentokrát bariérovou, bylo vložení tampónu do pochvy, kdy byl tento tampón namočen ve směsi krokodýlího trusu s tekutinou. Tampón se vložil dovnitř na děložní čípek a mohl tak působit jako pesar. Existují mnohé další metody, ty jsou však silně zpochybnitelné.⁶⁶

2. 1. 4 Potrat

Pokud došlo k nechtěnému těhotenství, byly Egyptanům postupy a přípravky k vyvolání potratu známé. Potrat se nazýval *odchod z těhotné*. Umělé potraty byly v některých případech stíhány žalobou, v některých případech však mohly být schváleny a tak bez právních následků. Potrat se mohl provádět různými výplachy nebo nálevy, např. horkým olejem.⁶⁷

Naopak se ženy proti samovolným potratům chránily. Léčilo se krvácení během těhotenství.

2. 2 Těhotenství

Egyptské údaje o délce těhotenství jsou v rozmezí 271 až 294 dnů. Délka těhotenství byla důležitá, protože se zapisovala např. na sarkofág, do svatebních smluv nebo v rámci právních úkonů spojených se svatbou vdov nebo sporech o dědictví.⁶⁸

Již v matčině lůně bylo dítě chápáno jako živá bytost, která byla pod ochranou bohů a bohyň. V Achnatonově Hymnu na slunce se píše o ochraně, kterou Aton věnuje

⁶⁶ STROUHAL, Eugen, Břetislav VACHALA a Hana VYMAZALOVÁ. *Lékařství starých Egyptanů. I: Staroegyptská chirurgie, péče o ženu a dítě*. Praha: Academia, 2010. Str. 169.

⁶⁷ STROUHAL, Eugen. *Život starých Egyptanů*. London: Opus Publishing, 1994. Str. 15.

⁶⁸ *Ibid.* Str. 15.

ještě nenarozenému dítěti: „*Díky tobě se v ženě vyvíjí semeno, z něhož vytváříš lidi. Udržuješ při životě syna v matčině lůnu a konejšíš ho, když pláče. Opatruješ ho v matčině lůnu a dodáváš mu dechu, neboť chceš zachovat při životě vše, co jsi stvořilo. A když vyjde z lůna a sám začne od prvního dne dýchat, otevřeš mu ústa a postaráš se o něho.*“⁶⁹

Dítě bylo chápáno jako pocházející z obou rodičů. Od otce převzalo duši ka, část jeho ba i síly ach.⁷⁰ Od matky získalo srdce (jak dokládá 30B kapitola Knihy mrtvých). Egypťané také převzali původní perskou myšlenku, že dítěti se utvořily kosti díky semeni jeho otce a maso a kůže pochází od matky.⁷¹ Nechtěná byla vícečetná těhotenství, dvojčaty počínaje, protože byla vnímán jako hodně riziková.

Egypťané také měli způsob na to, jak zjistit těhotenství pomocí sáčků s pšenicí a ječmenem. Pokud žena měla podezření na těhotenství, sáčky navlhčila močí a jejich vyklíčení bylo známkou pozitivního výsledku testu. Věřili také, že se tímto způsobem dá určit pohlaví dítěte. Jak ukázala dnešní věda, klíčivost zrn po styku s močí těhotných žen těhotenství potvrdila, avšak možnost určit pohlaví dítěte nikoli.⁷²

Ženy se snažily i během těhotenství pečovat o svou krásu, a tak se snažily bojovat proti popraskání kůže, striím. V boji proti nim si natíraly břicho olejem, majetné dámy pak používaly olej z plodů moringy.⁷³ Dnes se olej této rostliny používá k těm samým účelům a jeho cena z něj stále dělá luxusní zboží.

Ačkoli jsou známé sošky těhotných žen z predynastického období, z faraonského Egypta máme těhotné ženy doloženy jen třikrát, a to v hrobce z 6. dynastie patřící Anchmahorovi. Další dvě vyobrazení pochází z chrámů Amenhotepa III. a královny Hatšepsut.⁷⁴ Dle těchto vyobrazení královna rodila v porodní židli.

⁶⁹ VACHALA, Břetislav. *Milostné písně starého Egypta*. 1. rozš. vyd. Praha: Set Out, 2003. ISBN 80-86277-35-6. Str. 85.

⁷⁰ REDFORD, Donald B. *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt Vol. I.*. Oxford: Oxford University Press, 2001. Str. 261.

⁷¹ *Ibid.* Str. 261.

⁷² FEUCHTOVÁ, Erika. Ženy. DONADONI, Sergio et al. *Egyptský člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 278-204. Str. 288.

⁷³ STROUHAL, Eugen. *Život starých Egypťanů*. London: Opus Publishing, 1994. Str. 15.

⁷⁴ REDFORD, Donald B. *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt Vol. I.*. Oxford: Oxford University Press, 2001. Str. 193.

2. 3 Porod

Byly rozlišovány tři druhy porodů. Normálně dlouhý porod, který byl nazýván uspokojivý, obtížný a prodloužený.⁷⁵ Lékařské papyry se o porodu nezmiňují, je tomu snad proto, že byl považován za přirozenou věc, která nepotřebovala asistenci lékařů, kteří přicházeli jen k těžkým porodům. Porody se běžně prováděly za asistence zkušených žen z rodiny, případně porodních asistentek. U porodních asistentek si ale nejsme jistí, zda se jedná o profesionálky, které byly zvány na porody do různých domácností.⁷⁶ Některým porodním asistentkám se dostalo odborného vzdělání. Bylo tomu tak v Domě života ve městě Sais v Deltě. Tyto školené asistentky byly nazývány *sladké*. Zaměstnání porodní asistentky však nebylo příliš ceněno.⁷⁷

Jak již bylo řečeno, těžké porody vyžadovaly asistenci lékaře, avšak nemáme dochován žádný záznam o specializovaných ženských lékařích či porodnicích. Gynekologie byla zřejmě součástí všeobecného praktického lékařství.⁷⁸

Porod se mohl odehrávat v místnosti v domě nebo ve speciálně vyrobeném přístřešku, *besídce pro šestinedělku*, který byl vybudován z kůlů a rostlinných materiálů, buďto v koutě zahrady nebo na střeše domu.⁷⁹ Vystavění tohoto přístřešku bylo velmi praktické, protože poskytovalo ženě jak soukromí, hygieničtější prostředí, ale také tato stavba sloužila jako místo očisty, která trvala dva týdny po porodu. Po těchto dvou týdnech se konala oslava narození dítěte, neboť to byla nejen doba konce očišťování ženy, ale také doby, kdy pominulo největší nebezpečí po narození.⁸⁰

Před porodem byl použit natron jako projímadlo.⁸¹ Poloha ženy při porodu byla v kleče na bobku, při čemž mohla stát na dvou cihlách nebo dřevěné porodní stoličce. Tato poloha dala podobu hieroglyfické značce pro sloveso *mesi* rodit. Nejstarší nalezená

⁷⁵ STROUHAL, Eugen. *Život starých Egyptanů*. London: Opus Publishing, 1994. Str. 18.

⁷⁶ STROUHAL, Eugen, Břetislav VACHALA a Hana VYMAZALOVÁ. *Lékařství starých Egyptanů. I: Staroegyptská chirurgie, péče o ženu a dítě*. Praha: Academia, 2010. Str. 148.

⁷⁷ STROUHAL, Eugen. *Život starých Egyptanů*. London: Opus Publishing, 1994. Str. 17.

⁷⁸ STROUHAL, Eugen, Břetislav VACHALA a Hana VYMAZALOVÁ. *Lékařství starých Egyptanů. I: Staroegyptská chirurgie, péče o ženu a dítě*. Praha: Academia, 2010. Str. 150.

⁷⁹ STROUHAL, Eugen. *Život starých Egyptanů*. London: Opus Publishing, 1994. Str. 16.

⁸⁰ DAVIDOVÁ, Rosalie. *Náboženství a magie starověkého Egypta*. Praha: BB art, 2006. Str. 268.

⁸¹ REDFORD, Donald B. *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt Vol. I.* Oxford: Oxford University Press, 2001. Str. 192.

porodní cihla pochází z jižního Abúsíru z konce 13. dynastie a je zdobena po všech stranách magickými obrazy, které měly ochránit během porodu jak matku, tak dítě.⁸²

Dítě je na zobrazeních nejčastěji při porodu zobrazeno v nejpřirozenější porodní poloze hlavičkou napřed. Ihned po porodu bylo omyto a poté mu byla přeříznuta pupeční šňůra. Nejsou doklady podvazování pupečnicků, takže se asi čekalo na přirozenou zástavu krvácení. Ještě před omytím dítěte byla porozena placenta, která byla spolu s pupeční šňůrou považována za sídlo druhého já (dvojníka dítěte). Placenta se v některých případech uchovávala sušená po celý život a mohla být pohřbena se zesnulým v hrobě.⁸³

Pupečník mohl být ztotožněn s Apopem a rozsekán rituálním nožem. Model tohoto nože byl občas nošen jako ochranný amulet.⁸⁴ Dá se předpokládat, že identifikace pupeční šňůry s nebezpečným tvorem je založena na smutné zkušenosti, kdy se narodilo mrtvé dítě uškrčené pupeční šňůrou.

Porodní komplikace měly také své lékařské předpisy, jak je odstraňovat. Pro vyprovokování porodu se používala rostlina niaia, na kterou se žena měla posadit nahá. Pomalý porod se urychloval tlakovým obvazem dolní poloviny břicha. Porodní bolesti se tišily omamnými nápoji, zejména pivem.⁸⁵

Vypuzení plodových obalů a placenty měl pomoci nálev z teplého oleje, v kterém byly rozmíchány střepy z nově vyrobené vázy. Tento prostředek, který zajišťoval, aby vše vyšlo z břicha ženy však nemusel být pro usnadnění porodu, ale mohl by to být také návod na vyvolání potratu.⁸⁶ Silné krvácení se také léčilo kouzly (stejně tak jako příliš silná menstruace). Dvě kouzla se dovolávala Anubise a jejich součástí bylo vložení smotané látky do vagíny. Jedno z kouzel za příčinu krvácení po porodu označuje hněv boha nebo ducha.⁸⁷

⁸² STROUHAL, Eugen, Břetislav VACHALA a Hana VYMAZALOVÁ. *Lékařství starých Egyptanů. I: Staroegyptská chirurgie, péče o ženu a dítě*. Praha: Academia, 2010. Str. 181.

⁸³ *Ibid.* Str. 183.

⁸⁴ PINCH, Geraldine. *Magic in ancient Egypt*. London: British Museum Press, 1994. Str. 130.

⁸⁵ STROUHAL, Eugen. *Život starých Egyptanů*. London: Opus Publishing, 1994. Str. 18.

⁸⁶ STROUHAL, Eugen, Břetislav VACHALA a Hana VYMAZALOVÁ. *Lékařství starých Egyptanů. I: Staroegyptská chirurgie, péče o ženu a dítě*. Praha: Academia, 2010. Str. 187.

⁸⁷ PINCH, Geraldine. *Magic in ancient Egypt*. London: British Museum Press, 1994. Str. 130.

Života schopnost novorozence se posuzovala, pokud se dítě neprojevovalo hlasitým křikem a bylo slabé. Způsoby, kterými se testovala životaschopnost dítěte byly založeny na pověrách a ne na jeho fyzickém stavu.⁸⁸

2. 3. 1 Narozeniny

Od které doby začali Egypťané evidovat datum narození nevíme, ale zdá se, že tomu bylo do raných dob. Samozřejmě nejpřednější bylo datum narození panovníka, např. u Ramesse IV. byly počítány dny jeho života. Od XXVI. dynastie se zaznamenával konkrétní den narození a od Ptolemaiovské doby byla zaznamenávána data narození a smrti v Domě života. Z textů z Dér el-Medíny se dochovaly záznamy o tom, že si řemeslníci mohli vzít den volna na oslavu vlastních narozenin nebo svých blízkých. Z Ptolemaiovské doby známe pozvánku muže na oslavu narozenin jeho syna.⁸⁹

2. 4 Kojení a péče o dítě

Aniho naučení uvádí, že kojení dítěte probíhalo po dobu tří let. Dlouhá doba kojení znamenala u dítěte větší šanci na přežití, protože při přechodu na jinou stravu bylo ohroženo bakteriální nákazou z potravy a doba kolem odstavování tak pro dítě znamenala velké zdravotní riziko. Nehledě na to, že mateřské mléko obsahuje přirozené imunitní látky a podporuje tak obranyschopnost dětského organismu.

Máme dochovány předměty, které jsou ve spojitosti s mateřským mlékem. Jsou jimi nádobky ve tvaru bohyně Eset, ve kterých se mateřské mléko mohlo uchovávat (vzhledem k egyptskému podnebí to ale nebylo jistě na dlouhou dobu, neboť se mléko muselo rychle zkvasit a tyto nádobky tak mohly mít spíše magické využití). Další jsou misky na krmení kojenců mlékem či kašovitou stravou, které jsou vyzdobené ochrannými zvířecími bohy.⁹⁰

⁸⁸ STROUHAL, Eugen, Břetislav VACHALA a Hana VYMAZALOVÁ. *Lékařství starých Egypťanů. I: Staroegyptská chirurgie, péče o ženu a dítě*. Praha: Academia, 2010. Str. 202.

⁸⁹ REDFORD, Donald B. *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt Vol. I.*. Oxford: Oxford University Press, 2001. Str. 262.

⁹⁰ STROUHAL, Eugen, Břetislav VACHALA a Hana VYMAZALOVÁ. *Lékařství starých Egypťanů. I: Staroegyptská chirurgie, péče o ženu a dítě*. Praha: Academia, 2010. Str. 207.

Ženy také používaly amulety, které jim měly zajistit dostatek mléka. Byly v podobě bohyně Esety kojící Hora, které byly používány buďto na domácích oltářích nebo je ženy nosily při sobě.⁹¹

Z vyobrazení zachycující kojící ženy se zdá, že kojení probíhalo bez zábran na veřejnosti. Dochovány jsou i zobrazení kojících královen Sebeknacht a Nefertiti.⁹²

Pokud matka neměla sama dostatek mateřského mléka nebo kojit nechtěla (v případě vysoce postavených žen), mohla si najmout kojnou. Najímání kojných bylo běžnou praktikou především mezi bohatými vrstvami. Vtah mezi kojnou a rodinou byl smluvně určen. Před uzavřením smlouvy kojná kojila dítě na zkoušku. Smlouva se uzavírala na konkrétní období. Smlouva jí také zakazovala kojit jiné dítě, mít pohlavní styk a těhotenství. Naopak kojná měla nárok na náhradu za své mléko, dítě bylo od rodičů zaopatřeno prádlem a olejem k péči o pokožku. O děti nemajetných rodičů se chůva starala ve svém domově, bohatí rodiče si chůvu najímaly k sobě do domu.⁹³ V Egyptě byla zavedena instituce příbuzenství po mléce, což v praxi znamenalo, že děti, které měly stejnou kojnou spojoval jakýsi příbuzenský vztah.

Králové byli na zdech chrámu často zobrazováni, jak jsou kojeni mlékem bohyně, skrz něž získávali sílu zvládat své vladařské povinnosti a božský život. Král byl často spodobněn jako klečící postava, která saje z vemene bohyně v podobě krávy.

Žena samozřejmě o dítě celodenně pečovala. K nošení dítěte používala šátek, kterým si ho uvázala zepředu na tělo nebo dítě bylo v záhybu oděvu. Mohla si ho také přidržovat u levého boku rukou. Dítě nosila s sebou proto, aby ho uchránila od zvěře, ale i proto, aby ho mohla dle potřeby krmit.

Poté, co dítě povyroستlo a žena ho již nekojila, začalo jíst kašovitou stravu, která podle Diodora⁹⁴ sestávala z papyrových stonků. Děti začaly pomalu jíst to, čím se živili všichni Egypťané – nekvašený chléb s trochou piva.

⁹¹ STROUHAL, Eugen. *Život starých Egypťanů*. London: Opus Publishing, 1994. Str. 22.

⁹² *Ibid.* Str. 22.

⁹³ *Ibid.* Str. 13.

⁹⁴ *Ibid.* Str. 25.

2. 5 Dětská úmrtnost

Přes veškerou péči, kterou matky svým dětem věnovaly, zemřelo v dětském věku každé druhé až třetí dítě. Strouhal⁹⁵ uvádí výpočty, že pokud žena ve svém plodném období (věk od 15 do 40 let) rodila každé tři roky, porodila celkem 8 dětí. Při zmíněné úmrtnosti můžeme počítat na každou rodinu 4 – 6 žijících dětí.

Vysoká byla samozřejmě nejen úmrtnost novorozenců, ale i matek, které se dožívaly o tři roky kratšího průměrného života než muži. Díky tomu, že ženy umíraly v mladším věku, se často nedoživaly na rozdíl od mužů vnoučat.

Kromě nemocí bylo velkým ohrožením pro děti uštknutí hadem nebo škorpiónem, protože na malé dětské tělo má jed silnější účinek než na dospělého člověka. Proto se používalo velké množství zaříkání proti jedu. Škorpioní kousnutí bylo používáno jako metafora pro náhlou příhodu zhoršení zdravotního stavu v raném dětství.

Třicet procent egyptských mumií, které byly zkoumány, nese známky špatného zdravotního stavu v dětství a podvýživy v dětství a dospívání.⁹⁶ Tyto poznatky máme díky tzv. Harrisovým liniím, což jsou proužky zhuštěné kostní tkáň, která vzniká při zpomaleném růstu jako následek závažných onemocnění nebo nedostatku potravy.

2.5.1 Zabití dítěte

Zabití dítěte bylo chápáno jako ohavný čin a přičilo se Egyptanům nejen jako přestupek proti řádu *maat*. Proto bylo odložení nebo zabití potomka odsuzováno a dělo se tak jen v těch nejtěžších dobách. (Absence zabíjení slabých a nemocných dětí bylo velmi překvapivé pro Řeky, kteří se tak běžně zbavovali nechtěných dětí, zejména pak dívek.) Upřednostňování v chlapců před dívkami nelze dokázat, matky si jako dítě přály jak syna, tak dceru. Nemáme doklady pro to, že by holčičky byly zabíjeny.

⁹⁵ STROUHAL, Eugen. *Život starých Egyptanů*. London: Opus Publishing, 1994. Str. 22.

⁹⁶ WATTERSON, Barbara. *Egyptané*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Str. 23.

2. 5. 2 Dětské pohřby

Pokud přes veškerou péči a snahu, která byla dítěti věnována a která měla pomoci uchovat jeho život, dítě zemřelo, zasáhl rodinu hluboký smutek.

Dětské pohřby máme z Egypta dochovány od doby pravěku. Dokonce nejstarší nám objevený pohřeb z území Egypta a potažmo celé Afriky je právě pohřeb dítěte. Jedná se o hrob z pozdní fáze paleolitu a jeho stáří je odhadováno na 55 000 let. Dítě bylo uloženo v poloze na zádech v asi meter hluboké jámě v lokalitě Tamarsa 1 (mezi Denderou a Kenou).⁹⁷

Dětských pohřbů nemáme dochováno tolik, jak by se při vysoké dětské úmrtnosti dalo očekávat. Svědčí to o tom, že ne všechny děti byly pohřbeny na pohřebištích.

Někteří novorozenci nemuseli být ukládáni do hrobek rodičů, ale mohli být zakopáváni pod podlahou domů. Ještě v nedávné době ženy egyptských rolníků pohřbívaly své malé děti pod práh domu. Činily tak z víry, že duše dítěte se vrátí zpět do matčina lůna. Možná tak činily v návaznosti na své starověké předchůdkyně.⁹⁸

Nálezy hrobů, v nichž je pohřbena matka s novorozencem svědčí o tom, že oba zesnuli při porodu.

⁹⁷ MAŘÍKOVÁ VLČKOVÁ, Petra. *Hroby, hrobky a pohřebiště starých Egyptanů*. Praha: Libri, 2009. Str. 74.

⁹⁸ PINCH, Geraldine. *Magic in ancient Egypt*. London: British Museum Press, 1994. Str. 132.

3. MAGICKÁ OCHRANA

3. 1 Ochranná božstva

Je samozřejmé, že v kultuře, kde byla magie v každodenním životě tak silně zastoupena, jako tomu bylo v Egyptě, měla zásadní význam i v ochraně matky a dítěte.

V domácnostech byla uctívána božstva plodnosti, kterými byli Tueret, Hathor a Bes. Tato božstva byla chápána i jako ochranná božstva během těhotenství, porodu a v době po něm. Další bohyně, které byly spojovány s mateřstvím jsou Hathor, Heket, Neit, Nechbet a Vadžet a samozřejmě Eseta, která měla v ochraně mateřství zvláště důležitou roli.

3. 1. 1 Hathor

Hathor patřila mezi nejmocnější a nejdůležitější bohyně. Od Nové říše se vyskytovalo sedm sudiček Hathoriných, které měly podobu krávy a které při porodu určovaly osud dítěte. Hathor také bděla nad těhotenstvím a porodem. Byla patronkou a ochránkyní porodů, sama při nich měla asistovat. Stejnou funkci měla i Eset s Nebthetou.

Hathor bývá někdy chápána jako matka Hora (splývá tak s Esetou) a jako taková je potažmo i božskou matkou samotného krále. Setkáváme se tak s vyobrazeními, na kterých ve své kraví podobě kojí krále. Byla nejdůležitější bohyní lásky a sexuality. Jak bylo naznačeno, bývá zpodobňována jako kráva nebo žena s kraví hlavou.⁹⁹

3. 1. 2 Heket

Bohyně Heket se v rámci magické ochrany matek a dětí uplatňovala na amuletech a magických hůlkách. Byla nejen ochrannou bohyní, ale také na papyru Westkar v příběhu o zrození slunečních králů byla porodní bábou. Také urychlovala porod. Zobrazována byla jako žába nebo žena se žabí hlavou.¹⁰⁰

⁹⁹ JANÁK, Jiří. *Brána nebes: bohové a démoni starého Egypta*. Praha: Libri, 2005. Str. 65 - 66.

¹⁰⁰ *Ibid.* Str. 72.

3. 1. 3. Bes

Trpasličí ochranný bůh/démone, který byl oblíben zejména v lidovém náboženství. Ochranoval těhotné a rodící ženy a malé děti před zlými silami a jedovatými zvířaty, které měl odhánět. Měl různou podobu. Od Nové říše se objevuje jako trpaslík se lvím obličejem. Oblíben byl napříč celou egyptskou společností. Jeho vyobrazení se nachází na zdech chrámů, domů, hrobek, ale také na stélách, nábytku, špercích, amuletech a předmětech denní potřeby.¹⁰¹

3. 1. 4 Tueret

Bohyně Tueret byla bohyně pečující o těhotné a rodící ženy. Také hrála roli matky, chůvy, ochránkyně a živitelky. Byla ochránkyní malých dětí před nebezpečím. Jako partnerka byla někdy spojována s Besem. Byla zobrazována jako stojící hrošice s femininními prvky v podobě prsů a těhotného břicha a lvími končetinami. Nejčastěji byla uctívána v podobě sošek nebo přívěšků, které měly ochraňovat těhotné ženy.¹⁰²

Mohla být také spojována s hroší bohyní Ipet, která byla také ochrannou bohyní těhotných a kojících žen. Ipet-Tauret byla vybavena rekvizitami v podobě magického nože nebo Esetina uzlu.

3. 2 Magické ochranné předměty

Za hlavní magické nástroje můžeme považovat Esetin uzel *Tijet* a magický nůž/magickou hůlku. *Tijet*, zvaný též Esetina krev, symbolizuje tampón, který v Esetině děloze uvázal Atum na ochranu Hora v jejím lůně. Jako amulet mohl být vyrobený z červeného kamene jako je jaspis nebo karneol. Tento symbol mohl být chápán jako ochranný amulet zpřítomňující samotnou bohyni.¹⁰³ Amulet se také používal v den pohřbu člověka, kdy se mu položil na krk a představoval tak ochrannou Esetinu moc, která tak

¹⁰¹ JANÁK, Jiří. *Brána nebes: bohové a démoni starého Egypta*. Praha: Libri, 2005. Str. 48.

¹⁰² *Ibid.* Str. 179.

¹⁰³ *Ibid.* Str. 57.

zesnulého chránila na cestě do zászvětí. Jeho použití je v tomto kontextu popsáno ve 156. kapitole Knihy mrtvých.¹⁰⁴

Magický nůž je pro nás předmět nejasného původu a užití, protože přesné použití toho nástroje nemáme. Doloženy jsou nože, či hůlky, které byly rozlomeny a následně slepeny dohromady. Mnohé z nich byly nalezeny v hrobkách, ale stopy po opotřebení nasvědčují jejich použití v životě.

Tyto magické hůlky jsou ploché a zakulacené (tvarově podobné bumerangu), vyrobeny jsou nejčastěji z hrošího zubu a jsou ozdobeny nadpřirozenými bytostmi a božskými postavami. Zvířata, která bývají na hůlkách vyobrazena jsou lev, panter, kočka, pavián, býk, želva, had, skarabeus, žába a krokodýl. Mytologické bytosti jako je Setovo zvíře, gryf, panter s dlouhým krkem a dvojité sfinga. Tyto bytosti můžeme povětšinou spojit s konkrétními ochrannými božstvy nebo bytostmi, některé jsou dokonce ochránci Hora a Esety, když se skrývaly v bažinách. Jiné jsou ochránci slunečního boha, kteří mu pomáhají na jeho každodenní cestě ke znovuzrození.

Tyto magické hůlky/nože mohly obsahovat nápis, který zaručoval ochranu paní domu a někdy i jejímu dítěti před nadpřirozenými bytostmi, které představovaly nebezpečí ve dne i v noci. Některé nápisy ztotožňovaly matku s bohyní a dítě s jejím božským potomkem. Nalezené hůlky patřily jak princeznám, tak ženám nižšího původu.¹⁰⁵

Názory na použití hůlek se různí. Jedním z názorů je, že sloužily na vytvoření ochranného prostoru kolem postele novomanželů, těhotné ženy nebo matky s dítětem. Oděrky na koncích některých hůlek mohou poukazovat na vytváření ochranného kruhu v písku nebo hlíně. Jeví známky opotřebení v prostředku, kde byly drženy.¹⁰⁶ Několik nástěnných maleb zobrazuje ženy – kojné, které drží hole tohoto tvaru v rukou během tance. Dalším možným způsobem použití je pokládání na břicho těhotné ženy k ochraně dítěte. Zapsání jména dítěte poukazuje na použití hůlek po porodu. Některé z hůlek zmiňují ochranný rituál, který se konal sedmého dne po narození.¹⁰⁷

¹⁰⁴ VACHALA, Břetislav. *Staroegyptská Kniha mrtvých*. Praha: Dokořán, 2009. Str. 292.

¹⁰⁵ PINCH, Geraldine. *Magic in ancient Egypt*. London: British Museum Press, 1994. Str. 40 - 41.

¹⁰⁶ *Ibid.* Str. 78.

¹⁰⁷ *Ibid.* Str. 131.

3. 3 Magická ochranná praxe

Magie a náboženství měly k sobě ve Starém Egyptě velmi blízko, byly součástí jednoho myšlenkového systému. Magie nebyla považována za něco špatného a ohrožujícího a ani osoby jí se věnující a praktikující nebyly chápány jako nebezpečné. Egyptská magie nebyla používána pouze k odstranění nebo objasnění potíží, či zajištění tužeb a přání, její užití bylo také preventivní. Magie se používala k ochraně před škodlivým působením božstev, démonů a duchů zemřelých. Tyto špatné vlivy se projevovaly jako nemoc, zlé sny nebo prostřednictvím ohrožení nebezpečnými zvířaty.

V magii se využívala magická říkadla, která byla doplněna určitými úkony. Magický postup mohl být doplněn ještě speciálními pomocnými předměty nebo materiemi.

Magie také pomáhala zmírňovat úzkost. Ve chvíli, kdy Egyptřan vykonal všechna možná preventivní opatření, aby např. ochránil své dítě a přesto došlo k tomu, že zemřelo, mohlo mu vědomí, že vykonal vše proto, aby tuto hrozbu vykonal, pomoci se s tragédií lépe vyrovnat.¹⁰⁸

Magické ochranné prostředky můžeme chápat také jako výraz osobní zbožnosti. Jiná je ovšem situace ohledně léčebných postupů, které se nám zdají jako čistě magické, ovšem pro Egyptřany měly jiný základ. Magie byla v léčebných postupech zastoupena různou měrou. Pokud byla Egyptřanům známa příčina nemoci, tak bylo použití magie minimální. Pokud jim nebyla příčina jasná, tak se magie dostávala ke slovu v mnohem větší míře.

Egyptskou magii, která se týká těhotenství, porodu a mateřství můžeme rozdělit do několika okruhů. (Úmyslně tu vynecháváme milostnou magii, kterou bychom mohli do tohoto tématu samozřejmě také zahrnout.)

1. Magie napomáhající plodnosti
2. Prenatální magie
3. Perinatální magie
4. Postnatální magie

¹⁰⁸ PINCH, Geraldine. *Magic in ancient Egypt*. London: British Museum Press, 1994. Str. 16.

Jak je patrné z uvedeného dělení, každá fáze těhotenství měla své vlastní ochranné postupy.

3. 3. 1 Magie napomáhající plodnosti

Lidskou plodnost z egyptského pohledu ohrožovaly čtyři různé příčiny. První z nich je přirozená neplodnost pramenící z problému v těle, která není zaviněna žádnou vnější příčinou či silou. Druhý důvod, proč lidé nemohou mít děti je zapříčiněn bohy nebo démony. Bůh Set byl označován za příčinu potratu. Znamé jedno kouzlo se snaží zamezit ženskému démonu, aby se vplížil do domu a líbal dítě, protože tyto polibky by mohly být pro dítě smrtelné. Třetím ohrožením jsou zesnulí, zejména pak ženy, které zemřely při porodu, mohly závidět úspěšný porod. Poslední hrozbou byly žijící osoby (čarodějové a čarodějnice) nebo zlí duchové, kteří na sebe brali podobu běžných smrtelníků.¹⁰⁹ Nadpřirozené ohrožení plodnosti bylo nutné odstranit za použití nadlidských sil a problémy, které vyplývaly z přirozených příčin se léčily přírodní cestou.

Ochranu a léčbu tak můžeme rozdělit na medicínskou, náboženskou a magickou cestu. Náboženský způsob léčby v sobě zahrnoval žádost božstva (božstev) a snad i návštěvu chrámu a darování oběti. Magická cesta také mohla zahrnovat oslovení božstva nebo i nadpřirozené bytosti, ale v manipulativním smyslu.

Z patnáctého století př. n. l. jsou doklady, že se bezdětné páry modlily v chrámu za pomoc s jejich problémem. Mohlo se také jednat jen o žádost o potomka mužského pohlaví.¹¹⁰ Prosby byly ponejprv pronášeny k bohyním uctívaných v domácích svatyních, jako byla Hathor nebo Tueret, později v čase k hlavním státním bohům. O pomoc mohli být žádání předci prostřednictvím tzv. dopisů pro zesnulé, kde byli žádáni, aby se přimluvili u bohů a pomohli tak vyřešení problému.

Některé prosby za plodnost byly psané na soškách plodnosti, což byly figurky nahých žen držících dítě. Ty mohly být umístěny do přístupné části hrobky jak dětí, mužů nebo žen a týkaly se tak plodnosti na onom světě. V životě se mohly se vyskytovat v domácích svatyních. Ve druhém tisíciletí se dávaly jako oběť do Hathoriných chrámů a

¹⁰⁹ PINCH, Geraldine. *Magic in ancient Egypt*. London: British Museum Press, 1994. Str. 123.

¹¹⁰ PINCH, Geraldine. *Magic in ancient Egypt*. London: British Museum Press, 1994. Str. 125.

v prvním tisíciletí v Esetinách.¹¹¹ Chrám Hathory v Dendeře byl hojně navštěvován, nachází se zde mnoho obětních předmětů. Naopak, návštěvníci si zde také mohli amulety zakoupit a odnést domů. Zajímaví je, že krypta chrámu je do dnešní doby navštěvována místními ženami, které si přejí mít děti.¹¹²

3. 3. 2 Prenatální ochranná magie

Egyptanům nebyl znám vývoj plodu v lůně matky, bylo to pro ně záhadné a velmi nebezpečné období, které představovalo mnoho rizik jak pro matku, tak pro samotné dítě. Přesto chápali dítě v děloze jako živou bytost, která je pod ochranou bohů. I přes božskou ochranu však mohlo dojít k vážným problémům a ohrožení života. Magie tedy byla hojně využívána, aby poskytla obranu před problémy během těhotenství.

Ačkoli známe velké množství bohyň, které byly spojeny s ochranou matky během těhotenství, hlavní ochránkyní těhotných žen byla bohyně Eset. Eseta totiž představovala v mytologii ženu, matku, která se musela sama vypořádat s nebezpečným obdobím mateřství.

Jedním z velkých problémů, proti kterým se bylo potřeba bránit bylo krvácení během těhotenství, které je známkou možného nadcházejícího potratu. Protože nebyly známy příčiny krvácení, léčilo se především pomocí magických praktik. Postup byl takový, že se ženě měly zablokovat porodní cesty. Do pochvy se tak vložil tampón vyrobený z rostlinných vláken ve tvaru magického uzlu Esety, který měl během jejího těhotenství chránit v lůně Hora.¹¹³ Vkládání tampónů do pochvy sice zachytilo krvácení a zablokovalo porodní cesty, ale paradoxně mohlo způsobit infekci a tak bylo těhotenství ještě více ohroženo.

Magická ochrana se také používala proti předčasnému porodu, který samozřejmě díky nedostatečnému vývinu plodu znamenal buďto postižení, pokud bylo dítě schopné přežít nebo smrt.

¹¹¹ PINCH, Geraldine. *Magic in ancient Egypt*. London: British Museum Press, 1994. Str. 126.

¹¹² *Ibid.* Str. 130.

¹¹³ STROUHAL, Eugen, Břetislav VACHALA a Hana VYMAZALOVÁ. *Lékařství starých Egyptanů. I: Staroegyptská chirurgie, péče o ženu a dítě*. Praha: Academia, 2010. Str. 179.

3. 3. 3 Porod

Rodička byla ztotožňována s bohyní Esetou, což hrálo roli především v magické ochraně novorozence, neboť Eset byla vždy schopná vyléčit svého syna Hora. Porod byl samozřejmě chápán jako velmi nebezpečné období, kdy je magická ochrana velmi potřebná. Ochranu také zajišťovaly bohyně Hathor, Neit a Tueret. Ochranu mohl zajišťovat také bůh Thovt. Zmírňování porodních obtíží měl na starost Amon, který měl rodiče ulevit v podobě ochlazujícího severního vánku.

Magická říkání se tedy soustředila na hrozící nebezpečí, která při porodu hrozila reálně (jako velké krvácení, těžký porod, zaklínění plodu) ale také na nebezpečí hrozící od nadpřirozených sil.

Egyptané věřili, že při narození bohyně Meschenat a Renenet určí délku života. Na osudu člověka se také podílely sudičky zvané Sedm Hathor, které přiřkly dítěti jeho životní úděl. Sedm Hathor mělo v magii většinou pozitivní roli (byly osločovány i v milostných písničkách), avšak osud, který určily mohl být jak dobrý, tak špatný, a tak bylo nutné se snažit osud zvrátit či pozměnit a tím pádem podniknout činy proti Sedmi Hathorám. Opakem dobrých Sedmi Hathor bylo Sedm Šípů Sachmetiných přinášejících neštěstí, povětšinou formou infekční nemoci.¹¹⁴ Sedm Hathor mělo navštěvovat každé dítě po jeho narození po sedm dní po narození, aby vyřkly jeho životní osud.¹¹⁵

3. 3. 4 Papyrus Westcar

Papyrus Westcar obsahuje čtyři příběhy, které se odehrávají na dvoře 4. dynastie. Poslední z příběhů líčí narození tří slunečních králů 5. dynastie a může tak snad být chápán jako tendenční text, který obhajoval právo na trůn právě těchto panovníků. Proroctví o příchodu králů páté dynastie nás detailně informuje o porodu budoucích králů. I když je text tendenční a zaměřuje se na to, že při porodu matce asistovaly samotné bohyně, může být pro nás dobrou ilustrací toho, jak Egyptané porod vnímali a snad i o jeho samotném průběhu.

¹¹⁴ PINCH, Geraldine. *Magic in ancient Egypt*. London: British Museum Press, 1994. Str. 37.

¹¹⁵ *Ibid.* Str. 56.

Text nás tedy spravuje o tom, jak sluneční bůh Re vyslal čtyři bohyně k bolestivému porodu paní Rudžedet. Bohyněmi byly Eset, Nebthet, Heket a Meškenet, doprovod a nosiče jim dělal bůh Chnum. Všechny byly v přestrojení tanečnic a byly vybavené sistry a nástroji menit, což jsou předměty, které náleží tanečnicím bohyně Hathory.

Bohyně vešly do domu, kde byla rodička a představily se jako ty, které mají znalost o porodech, čili jako porodní asistentky. Manžel je tedy poslal za svou rodičí ženou. Když bohyně vstoupily do pokoje, kde byla Rudžedet, místnost zamkly (utvořily tak ochranné prostředí).

Eset se postavila před rodičku, Nebthet za ni a Heket urychlovala porod (nejspíše recitací magických zaklínadel nebo přikládáním obkladů). Poté Eset pojmenovala první dítě, Userkafa a dítě spěšně vyšlo do jejích rukou. Po přeříznutí pupečníku ho omyly a položily na lůžko. Přistoupila k němu Meškenet a určila mu osud budoucího krále a Chnum mu daroval zdraví. Totéž se opakovalo ještě s dalšími dvěma dětmi. Poté bohyně odešly oznámit narození dětí otci, který jim za pomoc daroval ječmen.¹¹⁶

3. 3. 5 Poporodní ochrana

V dnech po porodu bylo potřeba co nejsilnější ochrany matky a dítěte. Sedmý den se zřejmě konala oslava, která zahrnovala očišťování matky a snad i pojmenování dítěte. Samozřejmostí byla zařikání proti nedostatku mléka nebo jeho nekvalitě. Jiná kouzla se týkala ochrany dítěte před zlými duchy a démony, která se používala při svítání nebo naopak při soumraku. Kojná měla nejspíše za povinnost vedle kojení také zajištění magické ochrany dítěte. K těmto činnostem také patřila výroba amuletů.¹¹⁷

3. 3 Amulety

Některé amulety mohly být nošeny stále a jiné byly určeny k použití ke specifickým situacím, jako bylo např. narození, nemoc, nebezpečná cesta nebo překonání

¹¹⁶ Papyrus Westcar. *St Andrews Corpus* [online]. 06.09.2009 [cit. 25.07.2012]. Dostupné z: <http://www.cs.st-andrews.ac.uk/~mjn/egyptian/texts/corpus/pdf/Westcar.pdf>

¹¹⁷ PINCH, Geraldine. *Magic in ancient Egypt*. London: British Museum Press, 1994. Str. 130.

nějaké krize. Amulety, které jeví známky opotřebení se nacházejí častěji v hrobech dětí a žen, než dospělých mužů, což je pochopitelné, protože děti a ženy byly mnohem více ohroženy nadpřirozeným i přirozeným nebezpečím.

Mezi ochranné amulety používané pro děti a těhotné ženy patří bezesporu hrošice. Vysokou estetickou hodnotu mezi amulety mají náhrdelníky, pásky, náramky a náušnice. Náhrdelníky byly většinou tvořeny korálky a mušličkami. Berlínský papyrus popisuje výrobu speciálního náhrdelního *wedja* pro nemluvňata. Kouzlo se mělo odříkat nad korálky ze zlata a granátu a pečetí s obrázkem ruky a krokodýla, které měly ochránit dítě před zlými duchy. Dětské náhrdelníky vyrobené z kovu byly zdobeny ochrannými zvířaty nebo symboly jako je *anch*, *džet* nebo oko *wadžet*. Mezi permanentní amulety patřil také uzlový náramek, který byl vyroben z kovu, pro ženy a děti z vyšší společnosti ze zlata.¹¹⁸

Ve druhém a prvním tisíciletí př. n. l. bylo běžné žádat bohy o věštbu týkající se narozeného dítěte. Věštba, která byla zapsaná na papyru, se uchovávala v amuletu a byla nošena příjemcem. Tyto věštby byly konány častěji pro dívky než pro chlapce. Obsah věštek je vcelku ustálený: slibují dítěti zdravý dlouhý život a ochranu proti zlým duchům a nebezpečí od bohů.¹¹⁹

3. 4 Jméno

Jméno tvořilo v Egyptě součást osobnosti jedince. Podílelo se na jeho existenci, zachycovalo jeho podstatu. Znalost jména, stejně jako v jiných starověkých kulturách, dávala tomu kdo ho znal nad pojmenovaným moc. Proto docházelo k používání jmen v magických rituálech, kdy mohlo docházet ku příkladu ke smazávání jména napsaného v písku na znamení zničení nepřítele.

Egyptská jména byla většinou tvořena kratičkou větou či smysluplným prohlášením, vždy měla nějaký význam. Dítěti mohlo být dáno jméno hned při porodu a bylo ovlivněno okolnostmi (co matka či otec vykřikli, datum, přání, charakteristika). Velká část z desetitisíců egyptských jmen se svým obsahem vztahovala k bohům. Tak můžeme

¹¹⁸ PINCH, Geraldine. *Magic in ancient Egypt*. London: British Museum Press, 1994. Str. 115.

¹¹⁹ PINCH, Geraldine. *Magic in ancient Egypt*. London: British Museum Press, 1994. Str. 117.

jména vztahující se k božstvům chápat jako výraz osobní zbožnosti. Osobní jména někdy popisují atributy boha: bůh je velký, silný, mocný nebo se více vztahují k lidské zkušenosti a vyjadřují, že bůh je laskavý, bezchybně vedoucí. Často však bylo dítě pojmenováno po příbuzných (jména se často opakovala ob jednu generaci), nebo podle panovníka a vyjadřovalo tak loajalitu rodiny k vládnoucí moci (Tetikatifi – Teti bude vládnout).

Jména však měla také ochrannou funkci a vyjadřovala tak pozitivní očekávání ohledně života dítěte. Takovým jménem je např. Anchitfej, což znamená *Ten, který bude žít*. Během těhotenství se také matky dotazovaly na osud svého dítěte orákula. To může být důvodem, proč se zhruba od roku 1100 př.n.l. vyskytují jména typu: „Bůh X řekl, že On/Ona bude žít“. Děti však také mohly dostat jednoduše pouze „pořadová čísla“ První, Druhý...¹²⁰

Vedle rodného jména, které mělo dítě od matky, se ve Staré a Střední říši, a pak opět v Pozdní době, ujalo dávat i druhé jméno, které bylo nejčastěji přezdívkou. Přezdívka nebo přízviska sloužila k rozlišení členů rodiny se stejným jménem (starší, mladší) nebo etnický původ (Červený, Asiatka).

¹²⁰ BAINES, John, Leonard LESKO, Byron SHAFER a David SILVERMAN. *Náboženství ve starověkém Egyptě: bohové, mýty a náboženská praxe*. Neratovice: Verbum, 2009. Str. 188-9.

4. NÁPLŇ DĚTSTVÍ

V této kapitole zaměříme pozornost přímo na postavu dítěte. Budeme se zabývat pojetím dětství, postavením dětí v rámci společnosti, ale také konkrétním obsahem dětských let.

4. 1. Definice pojmu dítě

Na počátku této kapitoly by bylo dobré si vydefinovat stěžejní pojem, kterým se v této práci zabýváme. Slovo dítě totiž můžeme chápat v několika rovinách.

1. Pojem dítě může označovat časově ohraničenou dobu života. Krajiní body trvání dětství však nejsou jasně ohraničeny, někdy za počátek dětství bývá označováno narození, jindy je pojmem dítě označen již plod v matčině lůně. Druhý krajní bod, konec dětství, čili vstup do dospělosti také není pevně stanoven, může být chápán jako příchod puberty (pohlavního zrání) nebo může být dán kulturně – přechodovým rituálem (převážně v archaických kulturách) nebo v moderních kulturách překročením konkrétní věkové hranice.
2. Termín dítě můžeme také chápat jako celoživotní a nezrušitelný příbuzenský vztah v prvním stupni – tedy potomka vůči rodičům. Dítě je pak označováno slovy dcera nebo syn.

Jak snad vyplynulo z předchozích stránek, v této práci vycházíme z kombinace obou dvou pojetí termínu – tedy dítě jako biologická jednotka od početí po dobu dospělosti (a zde se začíná kruh uzavírat při touze člověka po jeho vlastních dětech) a dítě jako celoživotní vztah.

4. 2 Fáze života

Fáze života byly v Egyptě rozděleny dle Insignerova papyru následujícím způsobem: *„Člověk stráví deset let jako dítě, než pochopí, co je smrt a život. A trvá mu dalších deset let, než si osvojí naučení, s nímž bude moci žít. Dalších deset let vydělává a získává majetek, z něhož bude žít. Po dalších deseti letech dosáhne stáří, kdy se mu jeho*

srdce stane rádcem. A zbývá člověku šedesát let plného života, který Thovt zaznamenal božímu člověku.“¹²¹

4. 2. 1 Dětství

Z výše uvedených slov jasně vyplývá, do kdy v životě člověka bylo chápáno dětství. Prvních deset let bylo určeno jako doba, kdy se dítě naučí vnímat konečnost lidského života, kdy se naučí rozeznávat základní hodnoty. Do deseti let byly děti považovány za nevinné, nevědomé a venku mohly pobíhat nahé. Nevinnost a nevědomost dětí byla ceněna a vyzdvižována. Zásvětní texty poukazují na to, že člověk nemohl být při posmrtném soudu penalizován za to, co učinil ještě jako dítě. Člověk tak nemohl být za své prohřešky z dětství zván k odpovědnosti, zkrátka se nepočítaly. Děti byly bez hříchu, jejich viny byly bezcenné.

Nevíme přesně, jak Egypťané vnímali různá vývojová stádia v životě dětí, chybí nám jasná terminologie, která by tyto fáze označovala. Podle Janssena¹²² byl tento deficit dán nedostatkem zájmu o charakterizování dětství, protože děti byly vnímány jako nehotoví a nedokonalí dospělí. Dětství bylo podle něj chápáno jen jako stupeň na cestě k dospělosti, který bylo potřeba co nejdříve překonat a začlenit tak děti do společnosti dospělých.

Egypťané však nebrali děti jen jakou součást světa dospělých, což dokazuje, že se tématice dětí a jejich výchově zabývali v mudroslovných textech. Vztah k dětem byl předmětem egyptské etiky. Kniha mrtvých ve své 125. kapitole, kde se zesnulý očišťuje od vin, které by mu byly na překážku na jeho cestě za věčným životem, obsahuje pasáže, které se týkají dětí. První zmínkou je, že se zesnulý zaručuje, že neprovozoval pohlavní styk s chlapci, druhá je ujištění, že nevzal mléko kojenci od úst.¹²³

¹²¹ STROUHAL, Eugen. *Život starých Egypťanů*. London: Opus Publishing, 1994. Str. 253.

¹²² JANSSEN, Rosalind a Jac. J. JANSSEN. *Growing up in Ancient Egypt*. London: Rubicon Press, 1990. Str. 154.

¹²³ viz VACHALA, Břetislav. *Staroegyptská Kniha mrtvých*. Praha: Dokořán, 2009. Str. 202.

Dnes díky rozvoji humanitních věd, zejména pak medicíny a psychologie rozlišujeme jednotlivé fáze života dítěte podle věku. Dětství tak členíme na:¹²⁴

1. Prenatální období – doba, která uplyne od oplodnění vajíčka po narození
2. Novorozenecké období – trvá měsíc po porodu
3. Kojenecké období – od jednoho měsíce do jednoho roku
4. Batolecí věk – od jednoho do tří let
5. Předškolní období – od tří do šesti/sedmi let
6. Školní věk, který dále dělíme:
 - a. raný školní věk – od nástupu do školy do osmi/ devíti let
 - b. střední školní věk – do jedenácti/ dvanácti let
 - c. starší školní věk – doba druhého stupně ZŠ, trvá do patnácti let, z biologického hlediska první fáze dospívání – pubescence
7. Období dospívání – adolescence (od deseti do dvaceti let)
 - a. raná adolescence – totožná se starším školním věkem, od jedenácti do patnácti let
 - b. pozdní adolescence – od patnácti do dvaceti let

4. 2. 2 Dospívání

Podle Insignova papyru fáze dětství končila (zcela pochopitelně) v době nástupu pubescence. Období dospívání pak bylo věnováno přípravě na výkon budoucího povolání a to především u chlapců. V pubertě byli zřejmě chlapci obřezáni, byl jim oholen dětský účes a začali na veřejnosti nosit oděv.¹²⁵ U dívek nastal čas, kdy může dojít ke sňatku. Dle našich dnešních hledisek je samozřejmě věk od 12 let pro sňatek nepřijatelný, z evolučního hlediska je však tato praxe pochopitelná, neboť se nejen díky brzkému sňatku po dosažení pohlavní zralosti využije plodný věk ženy od počátku, ale také se zamezí otěhotnění před uzavřením manželství a muž tak má díky společenské konvenci větší šanci na to, že dítě, které bude žít bude jeho opravdovým potomkem.

¹²⁴ Dělení převzato podle Vágnerové – VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. Praha: Karolinum, 2005.

¹²⁵ DAVIDOVÁ, Rosalie. *Náboženství a magie starověkého Egypta*. Praha: BB art, 2006. Str. 268.

Brzký odchod dívek z rodiny také zmenšuje materiální zatížení. Výživu dcery brzy přebírá manžel a v početných egyptských rodinách, kdy se počet dětí pohyboval kolem šesti je každý živý jedinec zátěží. Zároveň se tak řeší i problém při nedostatku prostoru v domě.

Otázkou je, jak se s nelehkým úkolem vyrovnávaly samy dívky. Období od deseti do zhruba dvaceti let (samozřejmě dle individuálních rozdílů) je dnes vnímáno jako velmi problematické období, kdy dochází ke komplexní proměně osobnosti, zejména pak v oblasti somatické, psychické a sociální. Samozřejmě si musíme uvědomit, že průběh dospívání je podmíněn také kulturními a společenskými podmínkami. Vzhledem k tomu, že mladé Egyptanky byly brzy chápány jako plnohodnotné dospělé osoby a měly starosti kolem vedení vlastní domácnosti, musely procesem dospívání (zejména po psychické a sociální stránce) projít velmi rychle.

Dle Langmeiera¹²⁶ se doba dospívání vyvinula jako specifická fáze života až v průběhu civilizačních změn. Dříve na dlouhé dospívání nebyl čas, neexistovalo mezidobí, kdy by se jedincům dostávalo na jedné straně jiných práv a povinností než dětem nebo na druhé straně dospělým. Přejít mezi dětstvím a statusem dospělého člověka byl podmíněn pohlavní zralostí a zpravidla přechodovým, iniciačním rituálem, který prověřil zralost, odolnost a odvahu. Iniciační rituál jasně vymezil dobu, od které se dítě stává dospělým, tj. plnohodnotným členem společnosti. Fáze dospívání by byla beze smyslu, neboť identita jedince, jeho role ve společnosti a společenský status byly jasně vymezeny, mladý dospělý tak nemusel pochybovat, jeho identita dospělého byla pevně vymezena. Narodil od toho v dnešní době nelze dosáhnout dospělosti ve všech oblastech stejně. Pohlavní zralosti člověk dosáhne podstatně dříve, než ho společnost začne považovat za dospělého jedince, zejména pak proces vzdělávání je velmi časově náročný, neboť požadavky společnosti neustále stoupají a mladý člověk tak potřebuje dlouhou dobu ke zvládnutí potřebných společností vyžadovaných úkolů. Navíc dnes role dospělého klade mnohem větší nároky a naopak neposkytuje tak jasnou a vyhraněnou identitu. V dnešní době je dospívání časem hledání a přehodnocování, kdy má jedinec dostat osobnostního

¹²⁶ LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada, 2006. Str. 146.

přerodu a získat uspokojivé sociální postavení.¹²⁷ Dnešní trend single života a zakládání rodiny až dalece po dosažení třiceti let také nepomáhá k tomu, aby mladí lidé brzy dozráli. Kdežto pokud se mladé Egyptanky brzy provdaly a porodily, musely pozornost, kterou dnes věnujeme zpravidla svým adolescentním trápením, věnovat dítěti.

4. 2. 3 Dospělost

Období dospělosti (tedy věk od dvaceti do čtyřiceti let) je vnímána dle našeho příkladu jakožto doba, kdy má muž vydělat peníze, ze kterých bude žít. Je to samozřejmě fáze, kdy dochází k nástupu do zaměstnání, založení rodiny, výchově dětí a tomuto období se věnujeme v kapitole 1.

4. 2. 4 Stáří

Pokud se text zmiňuje o hranici čtyřiceti let, kdy člověk dosáhne stáří a srdce se mu stane rádcem (což můžeme chápat tak, že nabude moudrosti, jelikož srdce bylo chápáno jako centrum rozumu) a srovnáme průměrný věk dožití, zjistíme, že pro drtivou většinu Egyptanů byl věk nad čtyřicet let pouhým snem, který byl nedosažitelný. Průměrný věk dožití u nejchudších vrstev obyvatel byl mezi dvaceti až pětadvaceti let, přičemž muži se dožívali asi jen o rok více než ženy. Tento velmi nízký průměrný věk byl zaviněn velmi špatnou hygienou a nedostatečnou stravou.¹²⁸

Na druhou stranu máme doloženy zprávy o ženách, které se dožily věku kolem čtyřiceti let a ještě byly stále plodné.¹²⁹

Jak již bylo řečeno v kapitole 1. 4. 4 o povinnostech dětí vůči rodičům, ve stáří rodiče očekávali, že se o ně jejich děti postarají. Více se tématice stáří věnovat nebudeme, jelikož převyšuje rámec naší práce.

¹²⁷ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. Praha: Karolinum, 2005. Str. 321.

¹²⁸ STROUHAL, Eugen. *Život starých Egyptanů*. London: Opus Publishing, 1994. Str. 256.

¹²⁹ *Ibid.* Str. 18.

4. 3 Hra

Samozřejmou součástí života dětí byly hry a hračky, které pomáhají dítěti nejen se zabavit, ale také slouží k učení.

Ze začátku života se dětem nejvíce věnovala matka či kojná – chůva. Nosily je stále při sobě a dítě tak mělo možnost poznávat svět, účastnilo se ženou její každodenní činnosti, bylo vystaveno mnoha podnětům, jak vizuálním, sluchovým, hmatovým, tak i pachovým. Stimulace dítěte je velmi důležitá pro rozvoj rozumových schopností. Okolní prostředí dítě vnímá již v prenatálním stádiu, jako je např. hlas matky a otce, dochází i ke komunikaci mezi matkou a dítětem, když matka např. reaguje na pohyb dítěte, mluví na něj a konejší ho. Samozřejmě stimulace po narození je mnohem intenzivnější. Nedílnou součástí vývoje je i rozvoj řeči, který je také závislý na vrozených dispozicích a na tom, do jaké míry může dítě řeč nejenom slyšet, ale také jak často je mluveno přímo na něj. Matky používají zjednodušenou formu řeči, kterou uzpůsobuje vývoji dítěte. Pokud tedy bylo dítě většinu času v přítomnosti matky, mělo dostatek podnětů a mohlo se rychle vyvíjet.

Vycházíme z předpokladu, že vývoj v raném dětském věku se za posledních několik tisíc let u druhu *homo sapiens sapiens* nezměnil. Proto, si dovolíme použít vývoj dětské hry, jak je tematizovaná dnešními psychology.

Tab. 1: Vývoj herních dovedností u batolat¹³⁰

Dovednost	věk dítěte (v měsících)
chová panenku	12
tahá za sebou hračku na provázku	15
napodobuje domácí práce	18
napodobivě obléká nebo krmí panenku	21
tlačí vozík nebo kočárek, dobře řídí	24
pomáhá uklízet věci	24
asociovaná hra s druhými dětmi	36

¹³⁰ Periodizace převzata dle LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada, 2006. Str. 356-357.

Periodizaci vývoje dětských herních schopností zde uvádíme proto, abychom mohli lépe pochopit vývoj Egyptských dětí. Vývoj dítěte nejprve probíhá v rodině, kde dochází k jeho prvním kontaktům s okolním světem. A právě v rámci rodiny se dítě také poprvé setkává s hrou, která mu pomáhá získat potřebné znalosti a dovednosti k životu. Jak vyplývá z tabulky, dítě se od prvního roku připravuje na svou budoucí roli rodiče, učí se pomalu péči o domácnost a nakonec se učí i fungovat v mezilidských vztazích.

Tento pohled krásně dokumentují tato slova: „*Malé děti si běžně hrály s takovými hračkami, jako jsou dřevěné či látkové panenky, figurky trpaslíků a vozíčky. Panenky měly vlasy z vlny, byly oděny do šatiček a někdy měly i pohyblivé ruce a nohy. Egyptská děvčátka je ukládala do dřevěných postýlek, právě tak, jako to dělají děvčátka dnes.*“,¹³¹

4. 3. 1 Herní možnosti Egyptských dětí

Na zobrazeních ze Staré říše jsou chlapci většinou zobrazeni s postranní kadeří a nazí, takže se dají od děvčat dobře rozeznat. Janssen¹³² se pozastavuje nad tím, proč byly vyobrazení her součástí maleb v hrobkách, myslí si, že hry měly náboženský význam a spojitost s posmrtným životem. Můžeme s ním souhlasit v tom, jelikož byly hry nedílnou součástí pozemského života, musely se tím pádem stát i součástí posmrtného života, pokud se ten měl stát obdobou života na zemi.

Jen na minimu vyobrazení si hrají dívky a chlapci pohromadě, dívky jsou vždy zobrazovány oblečené.¹³³ Zdá se tedy, že od věku, kdy děti byly schopny kooperovat se svými vrstevníky, docházelo k diferenciovaným hrám. Dívčí a chlapecké hry se tak od sebe lišily.

Malá děvčátka si samozřejmě hrála s panenkami. Tyto panenky často zpodobňovaly matku s dítětem, které sedí rozkročmo na zádech, na ramenou nebo hýždích a kopírovaly tak každodenní život egyptských matek. Dochovala se i zvířátka na hraní: myšky, opičky,

¹³¹ VACHALA, Břetislav. *Starí Egypťané*. Praha: Libri, 2001. Str. 133.

¹³² JANSSEN, Rosalind a Jac. J. JANSSEN. *Growing up in Ancient Egypt*. London: Rubicon Press, 1990. Str. 55.

¹³³ REDFORD, Donald B. *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt Vol. I.* Oxford: Oxford University Press, 2001. Str. 263.

ježci, krokodýli a koníci. Některé byly částečně pohyblivé. Menší děti si hrály s hadrovým míčkem, honily káču, řehtaly řehtačkami nebo si hrály na honěnou.¹³⁴

Starší chlapci s oblibou zápasili (zobrazení zápasu bylo oblíbené zejména ve Střední říši), běhali, skákali a provozovali akrobacii. Jen málo se hrály kolektivní sporty. Běžné byly souboje na lehkých loďkách, kdy se chlapci odrážely dlouhými tyčemi ode dna. Mezi oblíbené kratochvíle, které byly důležitou součástí egyptského života, patřilo i plavání a veslování. Neexistoval sportovní trénink, jaký měli například ve Starém Řecku. Fyzický trénink měli pouze vojáci a později byla fyzická příprava součástí edukace korunního prince a jeho družiny.¹³⁵

Dívky se věnovaly tanci, zpěvu a taneční pantomimě nebo žonglování. Již od Staré říše byl oblíbený akrobatický tanec, především při svátcích bohyně Hathory. Tento druh tance byl bez hudby, jen doprovázen tleskáním do taktu. Během náboženských obřadů tančily zřejmě jen dívky.

Oblíbené byly i deskové hry, známe čtyři různé, ale nemáme dochována jejich pravidla.¹³⁶ Děti z výše postavených rodin měly na hraní i živá zvířata, jako opice nebo ochočené ptáčky, která byla častými domácími mazlíčky. Děti z chudých rodin si samozřejmě hrály především s předměty z přírodních materiálů a hračkami, které jim byli rodiče schopni sami vyrobit.

4. 4 Vzdělávání

Dnes zkoumáme před nástupem dítěte do školy jeho školní zralost, zaměřujeme se na poruchy učení, jako je dyslexie, dyskalkulie, provádíme s nimi reedukační cviky, aby mohlo dobře pokračovat ve vzdělávacím procesu, snažíme se odstranit deprivaci dětí zanedbaných. Za předpoklad úspěchu jsou považovány biologická zralost, rozumové předpoklady k edukaci, emoční připravenost a motivace.

¹³⁴ VACHALA, Břetislav. *Starí Egypťané*. Praha: Libri, 2001. Str. 133

¹³⁵ JANSSEN, Rosalind a Jac. J. JANSSEN. *Growing up in Ancient Egypt*. London: Rubicon Press, 1990. Str. 55.

¹³⁶ VACHALA, Břetislav. *Starí Egypťané*. Praha: Libri, 2001. Str. 133

Zhruba od pěti let se děti pomalu začaly zapojovat do práce rodiny a učit se potřebné dovednosti k životu. Začaly se tak poměrně brzy začleňovat do světa dospělých. Tomuto zvyku se však nemůžeme divit vzhledem k brzkému odchodu z domova.

Je samozřejmě přirozené, že děti v rodině získávaly základní znalosti o světě a paradigma pohledu na něj, stejně tak se učily i náboženství. Egyptští rodiče vštěpovali svým dětem základy morálky, etiky a fungování mezilidských vztahů. Za základní hodnoty můžeme považovat pravdivé jednání, spravedlnost, moudrost, poslušnost, lidskost a zdrženlivost.¹³⁷ Jsou to všechno hodnoty, které vedou člověka k tomu, aby žil dle řádu *maat*, egyptského svět řídícího principu, který byl nastolen bohy a je udržován králem a ve své podstatě na osobní úrovni ho má udržovat každý člověk.

Dochovalo se nám mnoho spisů, které obsahují poučení a rady do života. Ty byly povětšinou sepsány ve stylu rad otce pro jeho syna, který tak měl získat vědomosti a moudrost svého otce a představovaly tak návaznost na tradici předávání vědomostí v rámci rodiny. Cílem naučení bylo zachytit rady, jak se chovat v životě, aby člověk žil dle řádu *maat*. Naučení sepisovali moudří mužové, nejčastěji vysoce postavení hodnostáři (Ptahhotep) nebo členové královské rodiny (princ Hardžedef). Naučení nebyla určena jen pro jednoho konkrétního adresáta, ale obecně pro mladíky, kteří se snažili dosáhnout určitého postavení.

4. 4. 1 Výchova a vzdělávání dívek

Od doby dospívání se začala role dívek a chlapců diferencovat. Dívky byly vychovávány zpravidla matkami, které je vedly k dovednostem nutným k péči o domácnost a chlapci se věnovali přípravě na povolání. O výchově dívek však máme méně zpráv, protože všechna naučení, která se nám dochovala byla určena jen mužům. Nemáme ani dochované zprávy o tom, že dívky navštěvovaly školy, ale není to důvod se domnívat, že by neměly přístup ke vzdělání. Vzdělání dívek sice nelze dokázat, ale můžeme ho předpokládat.¹³⁸ Tak se domníváme, že se některé dívky (především v zámožných

¹³⁷ STROUHAL, Eugen. *Život starých Egyptanů*. London: Opus Publishing, 1994. Str. 31.

¹³⁸ VYMAZALOVÁ, Hana a Filip COPPENS. *Moudrost svitků boha Thovta: vědecké poznání za vlády faraonů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011. Str. 31.

rodinách) číst a psát naučily a mohly tak samy vést korespondenci, číst literární díla, a starat se o účetnictví domácnosti.

Ženy, které zastávaly vysoce postavené místo ve státní správě nebo kněžský úřad, musely mít stejné vzdělání jako muži. Doklady o tom, že ženy byly gramotné, máme i v náboženství, neboť bohyně písma a písemnictví byla žena, bohyně Sešat, manželka/dcera boha vědění, magie a kouzel Thovta. Chybí nám však jakékoli ikonografické znázornění ženy – písárky. Doložen je však titul písárky, jedná se o jeden jediný a to z Pozdní doby (26. dynastie), kdy tento titul nosila paní Irtenuirum, která byla ve službách u božské manželky Neitokret I.¹³⁹

Dívky z prostých rodin zřejmě zůstávaly jen se znalostí péče o domácnost a učily se drtit zrní, péci chléb a vařit ostatní jídla, vařit pivo, spřádat len a tkát látky. Těmto činnostem se mohly věnovat i jako své profesi a stát se tkadlenami, přadlenami, pekačkami, mlynářkami a být zaměstnány v chrámových dílnách nebo v domech velmožů. Dívky z vyšších vrstev se učily zpěvu, tanci, hře na hudební nástroj a mohly se stát profesionálními tanečnicemi, zpěvačkami a hudebnicemi. Dívky se také mohly profesně věnovat kosmetice nebo květinářství.¹⁴⁰ Dívky z chudších vrstev se také mohly stát služebnými, stejně tak jako do služby mohli vstoupit i chlapci.

4. 4. 2 Vzdělávání chlapců

Vzdělávací systém v Egyptě měl stejný účel jako dnešní, s tím rozdílem, že připravoval pouze mládež střední a vyšší společenské třídy, aby se z ní stala pracovní síla podílející se na mnoha profesích nutných k chodu velkého centralizovaného státu. Základními oblastmi, kam bylo potřeba dosadit kvalifikované a vzdělané osoby byla jak civilní, tak náboženská nebo vojenská sféra.¹⁴¹ Vzdělání bylo v Egyptě velice ceněno a ti, jež vzdělání dosáhli byli v patřičné úctě. Základem vzdělanosti byla samozřejmě gramotnost, která umožňovala získat místo ve státní správě, která zajišťovala pravidelný příjem ze státní pokladny. Páteř egyptské administrativy samozřejmě tvořili písáři. Pokud

¹³⁹ VACHALA, Břetislav. *Moudrost starého Egypta*. Praha: Knižní podnikatelský klub, 1992. Str. 33.

¹⁴⁰ STROUHAL, Eugen. *Život starých Egyptanů*. London: Opus Publishing, 1994. Str. 59.

¹⁴¹ LAZARIDIS, Nikolaos. Education and Apprenticeship. *UCLA Encyclopedia of Egyptology* [online]. 2010 [cit. 2012-06-01]. Str. 2.

se chlapec vydal na úřednickou, vojenskou či kněžskou dráhu, tak mimo jeho společenský status a talent, hlavní roli v jeho budoucí kariéře hrála oblíbenost u krále, neboť sám král dosazoval muže do úřadu.¹⁴²

Vzdělávání nebylo centralizované, nemáme zprávy o tom, že by palác nějak zasahoval do výukového procesu a plánoval například školní osnovy. Základní znalostí bylo čtení a psaní a další získané vědomosti záležely na konkrétní profesi, které se chlapci učili a schopnosti učitele a jeho uvážení. Na začátku Střední říše se po úpadku celé říše samozřejmě i ve špatném stavu nacházelo „školství“. Mezi vyhlášené písařské školy patřila ta v sídelním městě Ictaeji, kde se učili chlapci z celé říše.¹⁴³

Vzdělání na „školní“ úrovni nebylo všeobecně přístupné, nejspíše bylo jen pro chlapce z vyšší společnosti, kteří se měli stát budoucími písaři nebo úředníky či kněžími. Vzhledem k omezené dostupnosti vzdělání se soudí, že gramotnost egyptského obyvatelstva byla v průměru let okolo 1%, což ovšem neznamená, že by zbytek obyvatelstva byl nevzdělaný, neboť probíhala výuka řemesel a jiných odvětví, kde nebylo potřeba číst a psát.¹⁴⁴

Do školní výuky chlapci vstupovali zpravidla ve věku mezi pátým a desátým rokem. Délka trvání nebyla nijak ohraničena, učili se do té doby, než se naučili vše potřebné. Chlapci se učili psaní, časování, literárním stylům, gramatice, psaní dopisů a různým druhům administrativních textů, věnovali se zeměpisu, astronomii, matematice, geometrii a někdy i cizím jazykům, jako byla babylónština, akkadština, krétština nebo núbijština.¹⁴⁵ Nejprve se učili hieratickému písmu, které bylo od 7. stol. př. n. l. nahrazeno démotickým. Později, když v látce pokročili, se žáci učili psát hieroglyfické písmo. Taktéž se učili dobrému chování, správnému jednání s nadřízenými i podřízenými a slušnému stolování. Když se naučili základům čtení, psaní a počtů, mohli chlapci nastoupit do úřadů

¹⁴² JANSSEN, Rosalind a Jac. J. JANSSEN. *Growing up in Ancient Egypt*. London: Rubicon Press, 1990. Str. 101.

¹⁴³ VYMAZALOVÁ, Hana a Filip COPPENS. *Moudrost svitků boha Thovta: vědecké poznání za vlády faraonů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011. Str. 19.

¹⁴⁴ LAZARIDIS, Nikolaos. Education and Apprenticeship. *UCLA Encyclopedia of Egyptology* [online]. 2010 [cit. 01. 06. 2012]. Str. 6.

¹⁴⁵ REDFORD, Donald B. *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt Vol. I.* Oxford: Oxford University Press, 2001. Str. 263.

a stát se tak „učni“. Jako didaktické metody se používalo poslouchání a memorování. Ve školách byly běžné fyzické tresty, lenost byla trestána bitím.

Proces vzdělávání mohl probíhat na dvojí úrovni. První byla „školní“ výuka ve velké skupině, kde byly žákům předávány základní vědomosti. Druhým je učení se pod kontrolou jednoho učitele, který byl zván *nb* mistr, pán nebo *jtj* otec. Tento styl výuky se týkal jednoho konkrétního učitele a jednoho žáka nebo malé skupinky žáků. Mohly bychom ho tedy přeložit jako učňovství.¹⁴⁶ Tento typ se týkal oborů, kde se chlapci učili konkrétním dovednostem, jako jsou například řemesla.

Dochovalo se nám velké množství školních materiálů, jako jsou cvičení na ostrakách, papyrech a školní knihy, mezi kterými je nejvýznamnější kniha Kemejet ze Středné říše, která učí písarské obraty. Školní cvičení se zaměřovala především na mluvnici a pravopis. U učňovského vzdělávání máme dochována ostraka malířů, kteří se na nich učili kresbě.

Místem, kde probíhala základní výuka, zřejmě nebyla žádná budova. Žáci se pravděpodobně učili venku. Ale o existenci specializovaných míst nasvědčuje množství koncentrace školních cvičení a textů, které se našly například v chrámovém okrsku Ramessea v Luxoru, v Dér el-Medíně nebo Mutině chrámu v Karnaku. Odborných znalostí se nabývalo jistě v dílnách nebo příslušných úřadech či v terénu.

Institucí, která byla spojována se zděláváním byl tzv. Dům života. Primárně to byla budova, ve které se shromažďovaly, opisovaly a tvořily nové vědecké, náboženské a naučné texty. Lze je tedy připodobnit ke středověkým klášterním skriptoriím. Proto je tato instituce často považována za školu, především pak za školu vyššího stupně. (Egypt neměl instituce podobné našemu vysokému školství, jeho funkci zřejmě suplovali právě Domy života.) Jeho základní povahou však bylo dle názvu uchovávat život, tj. vědomosti o něm.¹⁴⁷ O tom, kde se Domy života přesně nacházely nemáme jasné zprávy, předpokládá se, že byly součástí chrámových okrsků.

¹⁴⁶ LAZARIDIS, Nikolaos. Education and Apprenticeship. *UCLA Encyclopedia of Egyptology* [online]. 2010 [cit. 1. 6. 2012]. Str. 3.

¹⁴⁷ VYMAZALOVÁ, Hana a Filip COPPENS. *Moudrost svitků boha Thovta: vědecké poznání za vlády faraonů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011. Str. 35.

Chlapci se učili povolání, které si ale většinou sami nevybírali. Otcové se snažili předat synům své vlastní povolání. A tak si otcové běžně brali své syny do učení, kdy se syn učil přirozeně potřebným znalostem, které přejímal od otce. Pokud měl otec vícero synů, ti nastupovali do učení u jiného muže, který mohl mít dle svého povolání více žáků nebo šli do učení k muži, který neměl syna.

Základem státu však nebyli vzdělaní úředníci nebo vyučení řemeslníci. Egyptský stát byl založen na své zemědělské produkci, a tak nejčastějším povoláním byla práce v zemědělství. Prostý a zároveň chudý rolník žádné zvláštní vzdělání nepotřeboval a ani by si ho z finančních důvodů nemohl dovolit.

Chlapci, kteří měli vstoupit do armády opouštěli rodiče brzy. Jejich vojenská dráha začala pomocnými pracemi v táboře, pomáhali se zvířaty a byli sluhy.

4. 5 Iniciační rituály

Otázka iniciačních rituálů je sporná. Obecně se má za to, že konání rituálů, které by se konaly na konci dětství a které by znamenaly oficiální vstup mezi dospělé neznáme. Feuchtová¹⁴⁸ však poukazuje na konání rituálu *tz mdh* (vlození věnce), jehož podobu rekonstruuje dle Textů pyramid 1213c-1214f, kdy je mladému Horovi na hlavu položen věnec, on se pak vydává navštívit svého otce, aby mohl začít vést spor proti svému strýci Sutechovi, který uchwátil jeho dědictví. Rituál měl být prováděn jako přechodový rituál na konci dětství (pouze u chlapců). Pro chlapce zřejmě rituál znamenal získání určité zodpovědnosti za své činy.

Feuchtová vychází z toho, že během Staré říše se často v životopisných nápisech objevují zmínky o rituálu *tz mdh* v souvislosti za kterého panovníka ho daný muž podstoupil. Kontext, ve kterém je pojem uváděn, značí buďto odchod z domova nebo uvedení do úřadu. Dále již nebyli označováni jako děti, ale jako mladíci.

Zmínku o rituálu máme ze Staré říše, ve Střední říši je zmíněn pouze jednou a v Nové říši již vůbec.

¹⁴⁸ FEUCHT, Erika. *Das Kind im Alten Ägypten: die Stellung des Kindes in Familie und Gesellschaft nach altägyptischen Texten und Darstellungen*. Frankfurt am Main: Campus, 1995. Str. 238-245.

4. 5. 1 Obřízka

Nemáme přesně doložen věk, ve kterém byli chlapci obřezáváni. Obřízka se zřejmě vykonávala v pubertě, která u chlapců nastávala ve 14 letech.¹⁴⁹ Máme dochován pouze jeden jasný výjev, kde je obřízka prováděna. Je jím zobrazení v hrobce královského architekta Anchmahora v Sakkáře pocházející ze 6. dynastie. Na výjevu je chlapec, který již nemá dětskou kadeř. Obřízku prováděli zádušní kněží (respektive *ka*-kněz, kterým však nemusel být nutně profesionální kněz). Proto se můžeme domnívat, že obřízka měla nábožensko-rituální význam. Prováděna byla zakřiveným pazourkovým nožem (stejným typem nože se provádí i rituální řez během mumifikace).¹⁵⁰ Předkožka však nebyla celá odstraněna, ale byla pouze naříznuta řezem ve tvaru V, jak potvrzují sochy ze Staré říše.¹⁵¹ Obřízka byla zřejmě prováděna jako skupinový rituál, jak se můžeme domnívat dle stély pocházející z První přechodní doby z Naga erd-Deir, na níž se muž zmiňuje o tom, že byl obřezán spolu s dalšími 120 muži.¹⁵²

Dle vyobrazení dělníků vidíme, že byla obřízka rozšířena do celé egyptské společnosti, nemáme však dochovanou její závaznost. Prameny Pozdní doby dokazují, že obřízka se stala součástí rituální čistoty a byla povinná pro kněze.¹⁵³ Zvláštní je, že se o obřízce nezmiňují lékařské papyry.

Obřízka u dívek není jasně doložena. Máme dochovanou jednu nejasnou zmínku z roku 163 př.n.l., která se zmiňuje o obřízce řecké ženy, která měla mít obřízku podle egyptského způsobu. Řečtí autoři píší, že dívkám měl být ve čtrnácti letech odstraněn klitoris, aby se zamezilo vzrušení způsobované třením o oděv a chuť na předmanželský sex.¹⁵⁴ Egyptské texty se však zmiňují o „neobřezaných pannách“.¹⁵⁵

¹⁴⁹ STROUHAL, Eugen. *Život starých Egyptanů*. London: Opus Publishing, 1994. Str. 29.

¹⁵⁰ *Ibid.* Str. 28.

¹⁵¹ JANSSEN, Rosalind a Jac. J. JANSSEN. *Growing up in Ancient Egypt*. London: Rubicon Press, 1990. Str. 90.

¹⁵² *Ibid.* Str. 93.

¹⁵³ STROUHAL, Eugen. *Život starých Egyptanů*. London: Opus Publishing, 1994. Str. 29.

¹⁵⁴ FEUCHTOVÁ, Erika. Ženy. DONADONI, Sergio et al. *Egyptský člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 278-204. Str. 283.

¹⁵⁵ STROUHAL, Eugen. *Život starých Egyptanů*. London: Opus Publishing, 1994. Str. 29.

4. 7 Zobrazování dětí

Dle zobrazení chodily malé děti nahé. Nahota a spletený cop na temeni hlavy jsou atributy dětství. Někdy mají děti na svých nahých tělech ozdoby, jako jsou náhrdelníky nebo náramky či pásky. Dalším znakem dětí je ukazováček pravé ruky před ústy. Strouhal¹⁵⁶ uvádí, že ukazováček pravé ruky v ústech měl být náhražkou dudlíku. Dívky byly málokdy znázorňované v této pozici.

Děti jsou dle egyptského výtvarného kánonu zobrazovány jako malí dospělí – proporčně mají tělo dospělého člověka, jen je zmenšeno. Proporce nejsou realistické, zejména jdou-li vedle svých rodičů, kdy mohou být zmenšeny v porovnání s nimi do velikosti sahající ke kolenům. Pokud je zobrazeno vícero sourozenců, nejsou většinou mezi nimi patrné věkové rozdíly. Jen velmi zřídka jsou děti zobrazeny s jejich typickou boubelatostí nebo vůči tělu velkou hlavou. Výjimku tvoří umění amarnské doby, kdy jsou princezny zobrazovány v rozdílné velikosti a můžeme tak alespoň odhadnout jejich vzájemné stáří. Dívky mohly být pro rozpoznání znázorňovány s naznačeným poprsím a pubickým ochlupením.

4. 8 Dětská práce

Dle egyptského řádu *maat* jsou děti zobrazovány jen při lehké práci. Na těžké druhy prací však mohly být také využívány, zejména pak, pokud byly pronajímány jako pracovní síla. Činily tak zejména chudé rodiny, které by se jinak neuživily, zejména pak matky, které byly na výchovu dětí samy, jako např. vdovy. Druh práce pak závisel pouze na pronajímateli.

Málo častá jsou vyobrazení dětí při pomocné práci řemeslníkům. Nejčastěji je vidíme při pomocných pracích v zemědělství či domácnosti. V domácnosti pomáhaly zejména dívky, které mohly pomáhat třeba s péčí o mladší sourozence či v cizích rodinách pracovaly jako služebné paní domu, kdy jí pomáhaly s toaletou. Mohly však také pracovat jako tanečnice, hudebnice.

¹⁵⁶ STROUHAL, Eugen. *Život starých Egyptanů*. London: Opus Publishing, 1994. Str. 26.

Děti mohly být využity i k magickým úkonům. Máme doloženo kouzlo, kdy je využita představivost dětí. Osoba provádějící kouzlo naplnila nádobu, kde je vyryt Anup, vodou a olejem. Dítě si lehne na čtyři cihly s hlavou překrytou látkou. Kouzelník rozsvítí lampu a zapálí kadilo a započne vzývat Anupa. Sugestibilní dítě může začít vidět na povrchu oleje obrazce. Tento typ soukromého věštění byl zakázán za římské nadvlády.¹⁵⁷

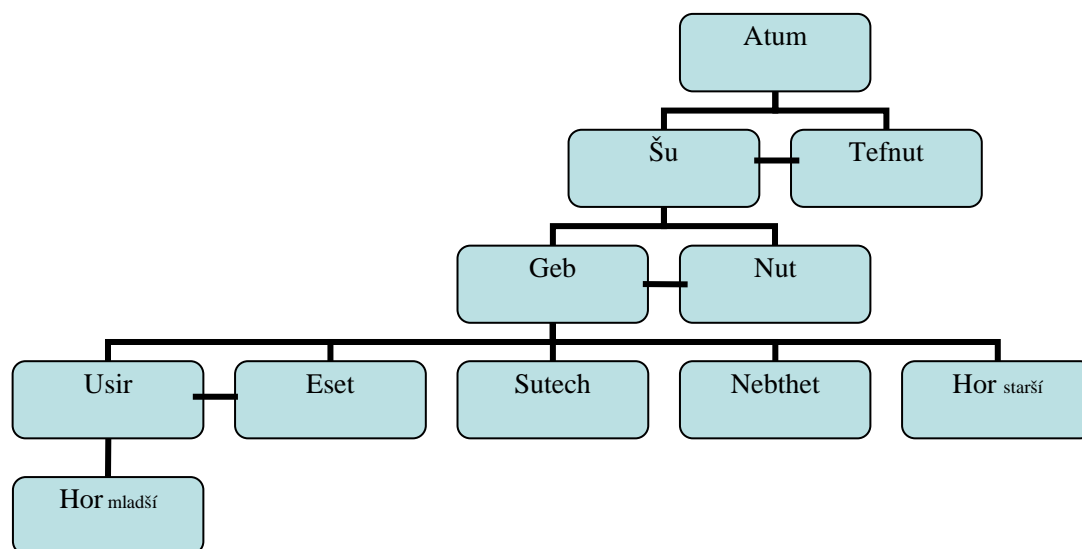
¹⁵⁷ PINCH, Geraldine. *Magic in ancient Egypt*. London: British Museum Press, 1994. Str. 89.

5. SPECIFICKÉ SKUPINY DĚTÍ

Až do této chvíle jsme pojednávali o dětech na obecné rovině. V následující kapitole se zaměříme na zcela specifické skupiny dětí, jimiž budou děti – bohové a děti královské.

5. 1 Božské děti

V egyptském náboženství bylo běžné, že někteří z bohů tvořili páry a nebo dokonce měli společně děti. Výjimkou není ani rozsáhlé příbuzenstvo, které je tvořeno pěti generacemi bohů. Touto rozsáhlou rodinou je Héliopolské Devatero.

Obr. 1: Héliopolské devatero

5. 1. 1 Héliopolské devatero a usirovské mýty

Příbuznost héliopolských bohů se nám odráží v mytologii, kde jsou rodinné vazby velmi důležité. Héliopolská mytologie obsahuje autogenezi Atuma, jakožto stvořitele a jeho zplození první generace bohů. Ta byla stvořena tak, že Šu byl vyprsknut a Tefnut vyplivnuta. Následuje přirozené zplození další dvojice bohů, Geba a Nuty. A zde přichází na řadu zlom v podobě usirovských mýtů, které tvoří spojitost mezi mytologickým světem a politickým uspořádáním ve státě.

Ústředními motivy mýtu o Usirovi jsou bratrovražda, Esetina snaha o Usirovo vzkříšení a Usirovo ospravedlnění a ustanovení Hora jakožto vládce nad Egyptem. Ačkoli nemáme mytologickou látku o Usirovi dochovánu jako jeden ucelený literární celek, můžeme ho rekonstruovat a pochopit Horovu důležitou roli, jakožto Usirova mstitele i následovníka. Usir, jakožto nejstarší syn Nuty a Geba po svém otci nastoupil na trůn a vládl tak nad Egyptem. Ovšem jeho mocichtivý bratr Sutech ho zavraždil a uzurpoval si vládu. Sutech se tak stává personifikovanou smrtí, kterou je nutné obžalovat a odsoudit, aby tak Usir došel pomsty. K tomu je ovšem potřeba osoby, která tuto nápravu zjedná.¹⁵⁸

Eset pomocí svých kouzelných schopností dokáže Usira probudit k životu (ale pouze do té míry, že byl schopen plodivé síly, jinak dál spočíval ve svém neaktivním stavu mezi úmrtím a vzkříšením) a zplodí s ním Hora. Hor byl počat za účelem toho, že pomstí svého otce a nastolí tak pořádek (Texty rakví 148). Poté, co Hor dospěl, se vydal získat zpět své dědictví po otci. Dojde tak ke konfliktu s jeho strýcem Sutechem kdy je při soudní při před božským tribunálem nakonec Sutech uznán vinným. Hor tak může převzít panovnický úřad a Usir dojde svého ospravedlnění. Díky tomu může Usir vstoupit do své posmrtné existence a stává se bohem podsvětí. Hor nastupuje jako nový král, následkem toho se obnovuje řád *maat* a je nastolena rovnováha (Texty pyramid 1328).¹⁵⁹

5. 1. 2 Význam Usirova úmrtí a Horovy nápravy

Hor je tím, díky komu je jeho otci navrácen život (samozřejmě nemůže být opomenuta role Esety, Nebthety a Anupa, kteří zajistili fyzickou přípravu na život v zászvětí – tj. mumifikaci). Usir ve smrti přišel o své *ka* a byl tak odsouzen k neaktivitě, pasivitě a nemohl se Sutechovi sám postavit. (*Ka* je jednou ze složek osobnosti a mělo funkci „ztělesnění“ či „zhmotnění“ životaschopnosti jedince.¹⁶⁰ Bylo zodpovědné za ochranu a uchování života, vázalo se k fyzické síle a plodnosti, bylo předáváno z otce na syna, z rodičů na potomky okamžikem početí.) Žalobu a soudní při za něj tedy musel provést Hor. Na základě ospravedlnění před soudím tribunálem byl Hor obdařen Usirovým

¹⁵⁸ HART, George. *Egyptské mýty*. 2. vydání. Praha: Levné knihy KMa, 2006. Str. 9-11.

¹⁵⁹ *Ibid.* Str. 29-35.

¹⁶⁰ JANÁK, Jiří. *Staroegyptské náboženství I*. 1. vydání. Praha: Oikymenh, 2009. Str. 214.

ka, které předal zpět svému otci. Předání *ka* znamenalo, že Usir mohl vstoupit do posmrtného života.¹⁶¹ A právě tento motiv je napodobován v pohřebních rituálech, kdy otec či zesnulý panovník čeká na vložení svého *ka*. Rituál vkládání *ka* se konal v den pohřbu, hned po té, co byl proveden rituál Otvírání úst, kdy byly zesnulému navraceny životní funkce a schopnosti jako je možnost dýchat, pít, jíst, mluvit, slyšet, vidět a pohybovat se. Rituál předání *ka* byl proveden obětím zesnulého knězem, který byl v úloze syna. Zesnulý tak byl schopen svého přerodu do posmrtného života.¹⁶²

Zde tedy vidíme Hora jako mytologický předobraz posmrtné péče, kterou věnují děti svým rodičům. Hor je první, kdo zaopatřuje svého otce k posmrtnému životu a jeho konání je nutno následovat.

5. 1. 3 Eset a Hor

Soubor textů o Esetě a Horovi jsou nejdůležitějšími příběhy o matce a dítěti. V těchto příbězích se Eset stará o svého syna v mytickém místě v Deltě zvaném Chemmnis. (Tato vyprávění můžeme chápat jako součást objemného celku vyprávění Usirovského mýtu nebo jako samostatnou mytologickou látku, neboť se v nich Usir sám nevyskytuje.) Eset zde vystupuje jako velká léčitelka neduhů a nemocí, které postihují jejího syna. Eset Hora nejenom léčí, ale také ho svým mateřským mlékem posiluje a dodává mu tak královskou moc a legitimitu k vládě. (Mateřské mléko je v Egyptě velmi cennou přísadou léků, zejména pak mléko ženy, která porodila chlapce.) Nemocný se tedy v praxi identifikuje s Horem, který je postihnutý nemocí a kterého ho Eset vyléčí. Hor – dítě představuje bezbrannost pacienta a Esetina moc lékařské umění.

Texty popisující Esetiny lékařské schopnosti byly zapsány na papyrové svitky nebo vytesány na stély a používaly se jako magická pomoc v lékařství. Tyto příběhy se využívaly v léčení nemocí a neduhů, které v každodenním životě trápily Egyptěany.

Ikonografické spodobnění Esety držícího či kojící Hora se stalo ikonografickou klasikou, která v podobě Madony přešla až do křesťanství.

¹⁶¹ JANÁK, Jiří. *Staroegyptské náboženství I*. 1. vydání. Praha: Oikymenh, 2009. Str. 205.

¹⁶² *Ibid.* Str. 219-220.

5. 1. 4 Dětsí bohové

V rámci egyptské mytologie sledáváme příběhy, kde vystupují bohové v dětské podobě. Můžeme se tak setkat s bohy v podobě dětí, kteří jsou buďto začleněni do rodiny bohů, kde mají matku a otce, nebo jsou mimo rodinné konstelace a pak reprezentanty nejranější fáze opakující se regenerace.¹⁶³ Bohové jsou ve své dětské podobě zobrazováni jako kojenci, batolata, v pozdním dětství nebo jako adolescenti.

Jednou z nejvýznamnějších podob dítěte a zároveň symbol neustále obnovy je sluneční božstvo ve své ranní fázi, kdy jako malý chlapec vyráží na svou pouť po obloze. Sluneční bůh se tak během své každodenní cesty po obloze proměňuje z ranního novorozence po večerního starce, který umírá, aby byl ráno opět zrozen.

Dětsí bohové jsou většinou mužského pohlaví. Snad proto, že v Egyptě bylo bráno narození syna za jednu z nejnnutnějších událostí v životě. Ženského pohlaví je samozřejmě bohyně Hathor jakožto dcera Rea, ale ta není považována za malé dítě. Dětské bohyně jsou tak omezeny v reliéfech pouze na Tefnut, která je zobrazena se svým bratrem Šuem.¹⁶⁴

Ikonografické znaky dětských bohů se neliší od ikonografického znázornění běžných dětí. Také se setkáváme s ukazovákem u úst, dětskou kadeří a nahotou.

Dětsí bohové mají svou specifickou funkci. Jako součást solární mytologie, jsou garantem života, plodnosti, hojnosti, věčné obnovy, nástupnictví panovníka a ochrany proti nemocem. Jsou dárce úspěšného porodu, regenerace a překonání smrti. Také byly patrony moudrosti a věštění, a tak byly často oslovovány v orákulech.¹⁶⁵

Součástí jmen dětských bohů bylo *pa chered* (to dítě), tak např. Hor-pa-chered, Heka –pa- chered. Ze jména Hor-pa-chered se vyvinulo řecké Harpokrates.¹⁶⁶

Mezi nejdůležitější dětské bohy patří samozřejmě výše zmíněný Hor, pak dále Khonsu, syn Amona a Muty, který symbolizoval znovuzrození Měsíce. Neper, syn bohyně

¹⁶³ BUDDE, Dagmar, Child Deities. *UCLA Encyclopedia of Egyptology* [online]. 2009 [cit. 02. 06. 2012]. Str. 1.

¹⁶⁴ *Ibid.* Str. 2.

¹⁶⁵ *Ibid.* Str. 4.

¹⁶⁶ *Ibid.* Str. 5.

Renutet, který byl zase personifikací vyklíčení obilí a také Neferhotep, syn Hathory, symbolizující trvání královského úřadu.¹⁶⁷

5. 1. 5 Panovník jako boží syn

Důležitým bodem na pomezí božské a královské rodiny je pojetí panovníka jako syna slunečního boha Rea. Od čtvrté dynastie si panovníci mezi svá jména zařadili titul *s3 R' syn Reu*v. Stejně tak v Textech pyramid byl panovník spojován jako syn s různými bohy (Atum, Geb, Eset, Usir). Od Nové říše byl panovník považován za ztělesnění syna boha Amona. Sám král byl pak chápán jako vtělení boha Hora (a po smrti byl ztotožněn s Usirem).

5. 2 Královské dítě

Mnohé z toho, co bylo o dětech napsáno o dětech na obecné úrovni, platí samozřejmě i pro královské děti. Zaměříme se proto na hlavní odlišnosti a specifika.

5. 2. 1. Královská rodina

Královská rodina byla mnohem rozsáhlejší, než rodiny běžné populace, jelikož královská manželství byla polygamní. Zejména v Nové říši se počet manželek enormně zvýšil díky politickým sňatkům se zahraničními princeznami, které si přivázely s sebou do Egypta velký počet služebnictva ze svého dvora. Při velkém počtu žen, které se ocitly u dvora, není jisté, které z nich byly opravdu manželkami a které hrály pouze úlohu konkubín.

Nejdůležitějšími postavami v královské rodině byl pochopitelně panovník sám, poté královská matka, královská manželka, sestra krále, syn krále, dcera krále a další královské děti.

Za králova otce byl považován od Nové říše Amon-Re, který v podobě biologického otce obtěžkal královnu matku. Tímto mytologickým odvozením legitimacy

¹⁶⁷ REDFORD, Donald B. *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt Vol. I.* Oxford: Oxford University Press, 2001. Str. 264.

úřadu se dalo lehce předejít pochybnostem o faktickém otcovství panovníka nebo se tak ulehčil i nástup na trůn osoby nekrálovského původu.¹⁶⁸

Královská matka

Od Archaické doby bylo jméno královské matky zapisováno vedle jména jejího syna, krále. Do 18. dynastie, kdy v ramessovké době její význam upadá, bylo její postavení důležitější než postavení královy manželky. Královna matka mohla mít na svého syna veliký vliv, zejména pokud za něj vládla jako regentka.

Manželka

Od Střední říše byla králova hlavní manželka titulována jako Velká královská manželka a její oficiální a rituální role nebyla založena na tom, jestli se její syn stal následníkem trůnu (to z toho důvodu, že při velké dětské úmrtnosti nemohlo být jasné do samotného nástupu na trůn, zda se syn Velké královské manželky opravdu stane králem).

5. 2. 2 Výchova

Královské děti byly vychovávány v části paláce, která se nazývala harém. Význam slova harém je však v egyptském kontextu rozmanitější. Harém byl, jak již bylo řečeno, místo, kde byly vychovávány a vzdělávány děti a společně s nimi zde samozřejmě žily i jejich matky, královy ženy. Na druhé úrovni měl harém také administrativní složku a za třetí k harému patřily paláce, dílny a pole. Primární funkcí harému však byla výchova a vzdělávání budoucího panovníka a jeho nejbližších spolupracovníků.¹⁶⁹

Královské děti byly vychovávány vybranými hodnostáři a vzdělávány v palácové škole. Nejprve se o ně staraly kojné a chůvy, posléze pak mužští vychovatelé a učitelé. Chůvy a kojné byly nejčastěji příslušnicemi vlivných úřednických rodin. (Královské děti byly kojené najatou chůvou, i když by mohly být kojeny vlastní matkou.) Chůvy a kojné byly často zobrazované na reliéfech v hrobkách, měly tedy jistě se svými svěřenci blízký vztah. Královské kojné byly drženy v obzvláště hluboké úctě a některé se těšily po své smrti téměř božské úcty. O blízkém vztahu svědčí fakt, že si Thutmose III. vzal za

¹⁶⁸ REDFORD, Donald B. *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt Vol. III*. Oxford: Oxford University Press, 2001. Str.159.

¹⁶⁹ ROTH, Silke. Harem. *UCLA Encyclopedia of Egyptology* [online]. 2012 [cit. 19. 06. 2012]. Str. 1.

manželku dceru své chůvy.¹⁷⁰ Samozřejmě i u královských kojných platí, že mezi ní, kojencem i soukojenci vznikl velmi blízký, až příbuzný vztah. Tak se stávalo, že děti královské kojné se později staly královými nejbližšími spolupracovníky. Z prostředí dvora je doložen i titul královský kojný, což byl úřednický titul, přičemž jeho majitel měl za povinnost dohlížet na úroveň výchovy a péče o prince a princezny. Tito královští kojní jsou na reliéfech zobrazováni s dítětem v náručí, aby tak byla znázorněna jejich role ve výchově.¹⁷¹ Princové a princezny měli také své písaře, kteří pro ně zařizovali vše potřebné. Král, jako otec se výchově svých dětí nevěnoval.

5. 2. 3 Vzdělávání

Od Staré říše je jako místo, kde na dvoře docházelo k výuce, nazýváno dům učení nebo také dům mateřství. Během Nové říše byla výuka zřejmě prováděna v královských příbytcích.

Královské děti se učily základním vědomostem a znalostem, jako je písmo, gramatika, stylistika, literární znalosti a matematika. Výuky na královském dvoře se účastnily i děti vysokých hodnostářů a můžeme v tom tak spatřovat jakési školy, jednotřídky, kde se děti vzdělávaly pod vedením stejného učitele.¹⁷² Účast dětí hodnostářů na výuce byla známkou královy značné důvěry v jejich otce úředníky a také fungovala pro vytváření větší loajality dětí – budoucích vysokých hodnostářů ke královským dětem – potažmo budoucímu panovníkovi.¹⁷³ Děti nobility, které byly vychovávány společně s budoucím panovníkem se později honosily tituly jako např. nevlastní bratr/sestra Pána obou zemí.

Samozřejmě i na královském dvoře děti procvičovaly fyzické dovednosti. Chlapci byli cvičeni především v tom, co bylo potřeba k boji, trénovali se ve zbrani, střelbě z luku, ovládání jezdeckého vozu, loveckých dovednostech, ale také v plavání.

¹⁷⁰ REDFORD, Donald B. *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt Vol. I.* Oxford: Oxford University Press, 2001. Str. 262.

¹⁷¹ STROUHAL, Eugen. *Život starých Egyptanů.* London: Opus Publishing, 1994. Str. 23.

¹⁷² *Ibid.* Str. 35.

¹⁷³ VYMAZALOVÁ, Hana a Filip COPPENS. *Moudrost svitků boha Thovta: vědecké poznání za vlády faraonů.* Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011. Str. 29.

Na královském dvoře také byli vychováváni princové z podrobených vazalských zemí na Předním východě. Jejich egyptská výchova a tím pádem i poegyptštění mělo zajistit jejich budoucí loajalitu vůči egyptskému králi po jejich dosednutí na trůn.¹⁷⁴

Zcela jasné nám však není vzdělávání egyptských princezen. Máme sice záznamy o tom, že měly své učitele (Senenmut jako učitel Hatšepsutiny dcery Nefrure), ale nevíme, co bylo povahou výkonu tohoto učitele.

Učitel korunního prince byl nazýván titulem *otec boha* (tento titul mohl nést samozřejmě v pravém slova smyslu jen biologický otec krále, zřídka také tchán, byl to ale také kněžský chrámový titul). Tento titul a post znamenal, že daný muž dohlížel nad výchovou budoucího krále, tj. boha.¹⁷⁵ Titul otec se vztahuje k velmi blízkému vztahu mezi učitelem a žákem a jak již bylo řečeno, používal se v procesu vzdělávání běžně. Jedním z nejvýznamnějších otců boha byl Aj, který byl vychovatelem jak Amenhotepa IV., tak posléze i Tutanchamona. Po jeho smrti nastoupil sám na královský trůn a titul otec boha vložil do své kartuše jako součást jeho soukromého jména. Učinil tak snad ve snaze legitimizovat svůj nárok na trůn.¹⁷⁶ Mezi doklady toho, co vychovatel krále dělal, patří přípisky k vyobrazením v hrobce vychovatele Mina, který měl na starost dozor nad princem Amenhotepem (budoucím Amenhotepem II.), synem Thutmose III.. V hrobce vidíme Mina, který učí prince lukostřelbě.¹⁷⁷

Od 5. dynastie, kdy byly členové královské rodiny v nejvyšších státních úřadech nahrazováni osobami bez královského původu, se museli začít uplatňovat v jiných sférách. Tak se někteří potomci (jak synové, tak dcery) mohli uplatnit jako kněží. Od Nové říše se často královi synové zapojovali do služby v armádě.¹⁷⁸

¹⁷⁴ VYMAZALOVÁ, Hana a Filip COPPENS. *Moudrost svitků boha Thovta: vědecké poznání za vlády faraonů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011. Str. 31.

¹⁷⁵ JANSSEN, Rosalind a Jac. J. JANSSEN. *Growing up in Ancient Egypt*. London: Rubicon Press, 1990. Str. 128.

¹⁷⁶ *Ibid.* Str. 130.

¹⁷⁷ *Ibid.* Str. 130.

¹⁷⁸ REDFORD, Donald B. *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt Vol. I.* Oxford: Oxford University Press, 2001. Str. 503.

5. 2. 4 Následník trůnu

Samozřejmě cílem panovníka bylo mít mužského potomka, aby si zajistil dědice, který by nastoupil na trůn ihned po otcově smrti. Tak se mohlo stát, že nový král nastoupil na trůn v dětském věku (např. Pepi II., který nastoupil ve věku šesti let a vládl podle Manéthóna Egyptu dlouhých čtyřidevadesát let). V těchto případech, kdy byl panovník příliš mladý na to, aby vládl, mohla za něj vládnout jeho matka jako regentka.

Musíme si uvědomit, že titul *syn krále* nepatřil jen pravým královským potomkům, byli tak nazýváni i nejvyšší úředníci nebo ostatní členové královské rodiny, kteří nebyli v pravém slova smyslu královými syny (např. vnuci). Podle Janssena¹⁷⁹ tak můžeme titul syn krále vnímat jako obdobu evropského titulu princ, který přináleží všem příslušníkům rodu. Nejfrekventovanější používání tohoto titulu bylo ve Staré říši, ve Střední říši se setkáváme s jeho řídkým používáním (jen u korunních princů, kteří se stali spoluvládci otců). V Nové říši se setkáváme se spojováním termínu syn krále v titulatuře místokráľů např. královský syn Kuše. Titul tak značí určitou přímou závislost na egyptském králi, než příbuzenský vztah.

5. 2. 5 Incestní vztahy na královském dvoře

Unikátnost incestních vztahů na královském dvoře tkví v tom, že překračují veškerá tabu a uskutečňují se mezi sourozenci (polovičními i zcela vlastními) a dokonce i mezi otcem a dcerou. Dříve byl rozšířený názor, že Egyptská společnost byla celá protkána incestními vztahy a to zejména proto, že muži často od Nové říše nazývali v milostné poezii svou ženu sestrou nebo naopak žena nazývá milého bratrem. Patřilo to však jen mezi něžná označení, která neměla nic společného s faktickou příbuzností.¹⁸⁰

Obecně se má za to, že sňatky uvnitř rodiny, zejména té královské, platily jako opatření proti štěpení majetku nebo jako ochrana vzácné královské krve od naředění krví běžných smrtelníků.

¹⁷⁹ JANSSEN, Rosalind a Jac. J. JANSSEN. *Growing up in Ancient Egypt*. London: Rubicon Press, 1990. Str. 116.

¹⁸⁰ Černý in: MIDDLETON, Russel. Brother-Sister and Father-Daughter Marriage in Ancient Egypt. *American Sociological Review*. 1962, 27/5. Str. 605.

Nejčastější sourozenecké sňatky jsou doloženy z 18. a 19. dynastie, kdy si osm panovníků 18. dynastie a dva z 19. dynastie vzalo za manželku svou sestru nebo poloviční sestru. Tyto sestry zaujímaly místo Velké královské manželky.

Co se týče sňatku otce s dcerou, někteří badatelé mají za to, že Ramesse II. se neoženil jen se svými dvěma sestrami, ale také se svou dcerou či dokonce se třemi z nich. Stejně tak se uvažuje, že Amenhotep III. se oženil se svou dcerou Satamon.¹⁸¹ Každopádně musíme uvážit, že tento druh sňatků, zejména pak mezi otcem a dcerou mohl být pouze na rituální rovině a že nemusel být fakticky naplněn.

V době řecké nadvlády si panovníci osvojili mnohé egyptské způsoby a sourozenecké sňatky byly mezi nimi. Ačkoli řecké právo povolovalo sňatky mezi polovičními sourozenci a mezi plně pokrevnými je zakazovalo, tak ptolemaiovští králové si brali za manželky své pokrevně příbuzné sestry.

Z doby Římského Egypta se nám dochovaly takové zprávy, že můžeme soudit, že sourozenecké sňatky v populaci převažovaly.¹⁸²

5. 2. 6 Královská dcera

Kromě zmíněných incestních sňatků byly princezny využívány k vnitrostátní sňatkové politice. Královské dcery se tak mohly stát manželkami vysoce postavených hodnostářů, jako např. Chamerernebtej, dcera Niuserrova se stala manželkou vezíra Ptahšepsese.

Od 21. dynastie se královská dcera stala manželkou nejvyššího státního boha Amon-Rea v Thébách. Funkce božské manželky Amonovi byla velice důležitá, protože propojovala panovníka s možností ovládat skrz dceru Théby. Jako Amonova manželka nesměla mít princezna mužského partnera, zejména proto, že by se tak dostal k obrovské moci, musela tak dodržovat celibát. Její následnictví zajistila adopce ženy, která byla jako dědička úřadu označena následovník trůnu (opět to byla povětšinou jeho dcera).¹⁸³

¹⁸¹ MIDDLETON, Russel. Brother-Sister and Father-Daughter Marriage in Ancient Egypt. *American Sociological Review*. 1962, 27/5. Str. 604.

¹⁸² *Ibid.* Str. 606.

¹⁸³ DAVIDOVÁ, Rosalie. *Náboženství a magie starověkého Egypta*. Praha: BB art, 2006. Str. 300.

ZÁVĚR

Cílem práce bylo poskytnout jiný pohled na postavení dítěte ve staroegyptské společnosti. Z toho důvodu byly použity poznatky z psychologie a sociální práce, které tematizují mezilidské vztahy na jiné úrovni než vědy historické.

Postavení dětí v Egyptě bylo obecně na dobré úrovni, protože egyptský etický systém obsahoval vysokou míru pro-sociálního chování. Byly tak hájeny zájmy osob, které nejsou schopny se o sebe samostatně nebo v dostatečné míře postarat, což děti samozřejmě do této skupiny patří. A z toho vyplývá jasná přítomnost velké lásky k dětem.

Egyptské dětství trvalo podstatně kratší dobu, než je tomu dnes, protože od nastoupení pohlavní zralosti bylo společností očekáváno, že mladý člověk zaujme své postavení mezi dospělými a založí svou vlastní rodinu, která bude tak participovat na své vlastní úrovni na egyptském řádu *maat*.

Ženy měly stejná práva jako muži, ale výchova dívek byla odlišná od výchovy chlapců, protože dívky byly v první řadě vedeny k péči o domácnost a až v druhé k případnému povolání, protože od ženy se očekávalo především výchova dětí a starost o dům a od muže finanční zajištění.

Samozřejmě postavení dítěte v rámci společnosti bylo ovlivněno sociálním statusem celé rodiny, což ovšem platí svým způsobem do dnešní doby. Velkou odlišností je omezený přístup ke vzdělání, které bylo určeno téměř výhradně pro chlapce z vyšší společenské třídy.

Egyptská společnost byla zaměřena na uchování života v posmrtné existenci, která byla velmi ovlivněna cykličností v přírodě. V osobě dítěte se oba tyto rozměry setkávají. Nejenom, že v dítěti žije dál část matky i otce, ale dítě se také podílí na zádušním kultu svých rodičů a zabezpečuje je tedy v jejich posmrtném životě. A co je velmi podstatné, v zásvěti se opět setkají a jejich společné životy budou pokračovat.

POUŽITÁ LITERATURA

MONOGRAFIE

BAINES, John, Leonard LESKO, Byron SHAFER a David SILVERMAN. *Náboženství ve starověkém Egyptě: bohové, mýty a náboženská praxe*. Neratovice: Verbum, 2009. ISBN 978-80-903920-1-4.

COPPENS, Filip, Renata LANDGRÁFOVÁ a Hana NAVRÁTILOVÁ. *Srdečné pozdravy ze země na Nilu: korespondence starých Egyptanů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011. ISBN 978-80-7308-372-4.

DAVIDOVÁ, Rosalie. *Náboženství a magie starověkého Egypta*. Praha: BB art, 2006. ISBN 80-7341-698-0.

FEUCHT, Erika. *Das Kind im Alten Ägypten: die Stellung des Kindes in Familie und Gesellschaft nach altägyptischen Texten und Darstellungen*. Frankfurt am Main: Campus, 1995. ISBN 3-593-35277-x.

FEUCHTOVÁ, Erika. Ženy. DONADONI, Sergio et al. *Egyptský člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 278-204. ISBN 80-7021-813-4.

HART, George. *Egyptské mýty*. 2. vydání. Praha: Levné knihy KMa, 2006. ISBN 80-7309-220-4.

JANÁK, Jiří. *Brána nebes: bohové a démoni starého Egypta*. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-235-x.

JANÁK, Jiří. *Staroegyptské náboženství I*. Praha: Oikoymenh, 2009. ISBN 978-80-7298-341-8.

JANSSEN, Rosalind a Jac. J. JANSSEN. *Growing up in Ancient Egypt*. London: Rubicon Press, 1990. ISBN 0-948695-15-3.

LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1284-9.

LEXA, František. *Veřejný život ve starověkém Egyptě*. Praha: Československá akademie věd, 1955.

MAŘÍKOVÁ VLČKOVÁ, Petra et al. *Hroby, hrobky a pohřebiště starých Egyptanů*. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277-229-2.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0

PINCH, Geraldine. *Magic in ancient Egypt*. London: British Museum Press, 1994. ISBN 0-7141-0971-1.

REDFORD, Donald B. *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt Vol. I.* Oxford: Oxford University Press, 2001. ISBN 0-19-513821-x.

REDFORD, Donald B. *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt Vol. III.* Oxford: Oxford University Press, 2001. ISBN 0-19-513823-6.

STROUHAL, Eugen, Břetislav VACHALA a Hana VYMAZALOVÁ. *Lékařství starých Egyptanů. I: Staroegyptská chirurgie, péče o ženu a dítě*. Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1865-6.

STROUHAL, Eugen. *Život starých Egyptanů*. London: Opus Publishing, 1994.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8.

VACHALA, Břetislav. *Moudrost starého Egypta*. Praha: Knižní podnikatelský klub, 1992. ISBN 80-85267-28-4.

VACHALA, Břetislav. *Starí Egyptané*. Praha: Libri, 2001. ISBN 80-7277-060-8.

VACHALA, Břetislav. *Milostné písně starého Egypta*. 1. rozš. vyd. Praha: Set Out, 2003. ISBN 80-86277-35-6.

VACHALA, Břetislav. *Staroegyptská Kniha mrtvých*. Praha: Dokořán, 2009. ISBN 978-80-7363-235-9.

VYMAZALOVÁ, Hana a Filip COPPENS. *Moudrost svitků boha Thovta: vědecké poznání za vlády faraonů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011. ISBN 978-80-7308-358-8.

WATTERSON, Barbara. *Egyptané*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-774-1.

ČLÁNKY

BUDDE, Dagmar, Child Deities. *UCLA Encyclopedia of Egyptology* [online]. 2009 [cit. 02. 06. 2012].

Dostupné z: <http://digital2.library.ucla.edu/viewItem.do?ark=21198/zz0025sr1m>.

CAMPAGNO, Marcelo. Kinship and Family Relations. *UCLA Encyclopedia of Egyptology* [online]. 2009 [cit. 28. 06. 2012].

Dostupné z: <http://escholarship.org/uc/item/7zh1g7ch>

LAZARIDIS, Nikolaos. Education and Apprenticeship. *UCLA Encyclopedia of Egyptology* [online]. 2010 [cit. 01. 06. 2012].

Dostupné z: <http://escholarship.org/uc/item/1026h44g>

MIDDLETON, Russel. Brother-Sister and Father-Daughter Marriage in Ancient Egypt. *American Sociological Review*. 1962, 27/5.

Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2089618>

ROTH, Silke. Harem. *UCLA Encyclopedia of Egyptology* [online]. 2012 [cit. 19. 06. 2012]. Dostupné z: <http://escholarship.org/uc/item/1k3663r3>

WEBOVÉ STRÁNKY

Papyrus Westcar. *St Andrews Corpus* [online]. 06.09.2009 [cit. 25.07.2012]. Dostupné z:
<http://www.cs.st-andrews.ac.uk/~mjn/egyptian/texts/corpus/pdf/Westcar.pdf>

Dítě ve Starém Egyptě

Child in Ancient Egypt

Alena Scholzová

Resumé

Diplomová práce je zaměřena na postavení dítěte ve staroegyptské společnosti, zabývá se především kontextem rodiny. Zkoumá výchovu a vývoj dítěte do dospělosti.

Cílem práce bylo poskytnout odlišný pohled na postavení dítěte ve staroegyptské společnosti, než jaký se běžně v egyptologické literatuře používá. Z toho důvodu byly použity poznatky z oblasti psychologie a sociální práce, které tematizují mezilidské vztahy na jiné úrovni než vědy historické.

Závěrem práce je, že postavení dětí ve Starém Egyptě bylo na dobré úrovni, protože egyptská společnost vykazovala silné sociální cítění, které chránilo dítě jak v rodině, tak mimo ni.

Summary

This thesis is focused on the child's status in ancient Egyptian society, mainly deals with the context of the family. It examines the child education and development. The aim was to provide a different view of the child's status in ancient Egyptian society. For this reason, the knowledge of psychology and social work, which examine interpersonal relationships on a different level than the historical sciences was employed. The conclusion is that the status of children in ancient Egypt has been good, because the Egyptian company reported strong social conscience, which both protect the child in the family, and beyond.